

Εισόδημα & Συνθήκες Διαβίωσης των Νοικοκυριών στην Κρήτη 2^η Ετήσια Έρευνα Αποτελεσμάτων

1ος Ερευνητικός Άξονας

Ομάδα Έργου: Χρίστος Παπαθεοδώρου, Ιωάννης
Ζαϊμάκης, Βλάσης Μισσός, Στέφανος Παπαναστασίου

περιφερειακό παρατηρητήριο
κοινωνικής ένταξης
περιφέρειας κρήτης

Εισόδημα & Συνθήκες Διαβίωσης των Νοικοκυριών στην Κρήτη

2^η Ετήσια Έρευνα Αποτελεσμάτων

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2022

Χρίστος Παπαθεοδώρου

Επιστημονικός υπεύθυνος του 1ου ερευνητικού άξονα «Εισοδήματα και Συνθήκες Διαβίωσης στην Κρήτη», Καθηγητής στο Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής του Πάντειου Πανεπιστημίου

Ιωάννης Ζαϊμάκης

Καθηγητής στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης

Βλάσης Μισσός

Ερευνητής ΚΕΠΕ

Στέφανος Παπαναστασίου

Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
UNIVERSITY OF CRETE

περιφερειακό παρατηρητήριο
κοινωνικής ένταξης
περιφέρειας κρήτης

Copyright © ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΡΗΤΗΣ

Περιφέρεια Κρήτης
Περιφερειακό Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης
Αβέρωφ 1, 71201, Ηράκλειο
Τ: +30 2813 412 442, -443
www.socialobservatory.crete.gov.gr

Σχεδιασμός (design): Dotsoft.

Απαγορεύεται η με οποιοδήποτε τρόπο αναδημοσίευση του κειμένου (όλου ή και μέρος αυτού), χωρίς σχετική παραπομπή & αναφορά της πηγής.

Η παρούσα έρευνα υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του έργου «Έρευνες για τη στήριξη της λειτουργίας του Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης της Περιφέρειας Κρήτης» με κωδικό Κ.Α. 10751 ΕΛΚΕ Πανεπιστημίου Κρήτης και επιστημονικό υπεύθυνο τον Καθηγητή Γιάννη Ζαϊμάκη, σύμβαση 188862/31-8-2020 μεταξύ της Περιφέρειας Κρήτης και του Ειδικού Λογαριασμού Κονδυλίων Έρευνας Πανεπιστημίου Κρήτης. Το έργο χρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) και από εθνικούς πόρους (Κ.Α. 2019 ΕΠ00210034 της ΣΑΕΠ 0021) στο πλαίσιο του Υποέργου 2 της Πράξης «Στήριξη της λειτουργίας Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης στην Περιφέρεια Κρήτης» του Ε.Π. «Κρήτη 2014-2020».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
UNIVERSITY OF CRETE

Ενταξη Κοινωνίας
Ενταξη Κοινωνίας

περιφερειακό παρατηρητήριο
κοινωνικής ένταξης
περιφέρειας κρήτης

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	2
Κεφάλαιο 1	5
1.1 Διαφοροποιημένες επιδόσεις στο εσωτερικό της περιφέρειας Κρήτης	5
1.2 Βασικά συγκριτικά δεδομένα απασχόλησης	9
Κεφάλαιο 2	12
2.1 Εισαγωγή	12
2.2 Εισοδηματική ανισότητα	14
2.3 Φτώχεια και αποστέρηση.....	18
Κεφάλαιο 3	32
3.1 Η μέση καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών	32
3.2 Ανισότητα κατανομής ιδιωτικών δαπανών στο πληθυσμό.....	36
3.3 Ποσοστιαία συμμετοχή των δαπανών ανά κατηγορία στην περιφέρεια Κρήτης	42
Συμπεράσματα	44
Βιβλιογραφία	47

Εισαγωγή

Η παρούσα έκθεση, αν και αυτόνομη, αποτελεί συνέχεια των δύο προηγούμενων εκθέσεων για την εισοδηματική κατάσταση των νοικοκυριών της περιφέρειας Κρήτης¹ στο πλαίσιο της πολυετούς έρευνας του Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης Περιφέρειας Κρήτης. Για περισσότερο από μία δεκαετία η ελληνική οικονομία βρίσκεται αντιμέτωπη με μια σειρά εξαιρετικά έντονων και πολυεπίπεδων κρίσεων. Η παρατεταμένη ύφεση (2009-2016) ανέδειξε χρόνιες διαρθρωτικές αδυναμίες και εμφάνισε την αδιέξοδη αναπτυξιακή της πόρευση. Παράλληλα, η αδυναμία ανάκαμψης του ΑΕΠ, καθήλωσε την οικονομία σε μια παρατεταμένη διαδικασία προσαρμογής με σοβαρές κοινωνικο-πολιτικές προεκτάσεις και υπονόμηση των προσπαθειών διαχείρισης. Στη συνέχεια, το κλείσιμο (lockdown) της οικονομίας για την αντιμετώπιση της πανδημίας του Covid-19 και η διεθνής αβεβαιότητα επέφερε νέες, επιτακτικές προκλήσεις με άμεσα και εμφανή αποτελέσματα στο εθνικό εισόδημα. Τέλος οι πολλαπλές επιδράσεις του πολέμου στην Ουκρανία, προκάλεσαν σημαντικές μακροοικονομικές διαταραχές και περαιτέρω εσωτερικές ανακατατάξεις, τόσο σε οικονομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Συνδυαστικά και σωρευτικά, τα αποτελέσματα των παραπάνω συγκυριών μιας πυκνής δεκαετίας, διαμόρφωσαν ένα μακροοικονομικό περιβάλλον εξωτερικών και εσωτερικών ανισορροπιών, οι οποίες δυσχεραίνουν τις προοπτικές ανάκαμψης και επαναφέρουν με επιτακτικό τρόπο τα θέματα απώλειας εισοδήματος, ανισότητας, φτωχοποίησης και συρρίκνωσης των καταναλωτικών δαπανών, στην επικαιρότητα.

Οι γενικές συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού, όπως τουλάχιστον αποτυπώνεται από τις μακροοικονομικές εξελίξεις και στο βαθμό που αυτές προσδιορίζονται από το ύψος του διαθέσιμου εισοδήματος και το επίπεδο της ιδιωτικής κατανάλωσης, χαρακτηρίζονται από σημαντικό υποβιβασμό. Είναι χαρακτηριστική η διαχρονική πτώση τους, αλλά και η σχετική θέση του μέσου εισοδήματος σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ. Παράλληλα, οι θεσμικές παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας που εφαρμόστηκαν σύμφωνα με τις απαιτήσεις των μνημονιακών δεσμεύσεων της περιόδου 2010-2019, επηρεάζουν καθοριστικά το ύψος του εισοδήματος. Η αγορά εργασίας υπόκειται σε βαθιές μεταρρυθμίσεις που βασίζονται στην προώθηση του πλαισίου *ευελιξίας* και επαναρρυθμίζονται (ή απορρυθμίζονται) με τρόπο ώστε να προωθείται η μερική απασχόληση. Ενδεικτικά, η νέα νομοθεσία για τον κατώτατο μισθό αποδυναμώνει το εισόδημα σημαντικής μερίδας του εργατικού δυναμικού, διαμορφώνοντας μια εξαιρετικά χαμηλή βάση εκκίνησης.

¹ Βλ. Παπαθεοδώρου Χ., Ζαϊμάκης Ι., Μισσός Β. και Παπαναστασίου Σ. (2021) Εισόδημα και συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών στην Κρήτη - 1η ετήσια έρευνα αποτελεσμάτων, 10/2021, Περιφερειακό Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης Περιφέρειας Κρήτης, και Παπαθεοδώρου Χ., Ζαϊμάκης Ι., Μισσός Β. και Παπαναστασίου Σ. (2021) "Έκθεση αποτύπωσης υφιστάμενης κατάστασης - ιεράρχηση προτεραιοτήτων - σχεδιασμός έρευνας", 2/2021, Περιφερειακό Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης Περιφέρειας Κρήτης.

Παράλληλα, το δημοσιονομικό χρέος συνεχίζει και παραμένει υψηλό, υψηλότερο του επιπέδου που υπολογιζόταν προ-κρίσης.

Υπό αυτό το πρίσμα, η παρούσα έκθεση αποτελεσμάτων για το εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών της Κρήτης, προσεγγίζει την περιφέρεια ως αναπόσπαστο τμήμα της ευρύτερης μακροοικονομικής συγκυρίας και των πρόσφατων εξελίξεων της ελληνικής οικονομίας. Δεν χωράει αμφιβολία ότι στην περιφέρεια Κρήτης, η υφιστάμενη εισοδηματική κατάσταση του πληθυσμού και οι αναπτυξιακές προοπτικές της, περιγράφονται από ιδιαίτερες πτυχές που αποκλίνουν των ευρύτερων συνολικών τάσεων. Έτσι, οι μακροχρόνιες διακυμάνσεις της απασχόλησης (συνολικά και ανά τομέα) ή της παραγωγικής της σύνθεσης, εξετάζονται ώστε να υπογραμμισθεί το διαφοροποιημένο πλαίσιο συνθηκών διαβίωσης και τα στοιχεία που επηρεάζουν την εσωτερική αναδιάταξη των όρων παραγωγικής της δραστηριότητας.

Από την άλλη μεριά, οι πολλαπλές όψεις περιφερειακής ιδιαιτερότητας συνδιαλέγονται στενά με τις αντίστοιχες διακυμάνσεις της Επικράτειας. Όπως και στις προηγούμενες εκθέσεις, η κατάσταση εισοδήματος στην Κρήτη εξετάζεται ως προς τις διαχρονικές μεταβολές του, αλλά και ως προς την κατανομή του μεταξύ των πληθυσμιακών ομάδων. Παράλληλα, η έκθεση διερευνά και αναλύει μερικές από τις πλέον κρίσιμες όψεις του επιπέδου ανισότητας εισοδήματος και κατανάλωσης του πληθυσμού της περιφέρειας Κρήτης, σε αντιπαραβολή με τα αντίστοιχα δεδομένα της Επικράτειας.

Για την μελέτη των συνθηκών διαβίωσης και του επιπέδου κατανάλωσης χρησιμοποιούνται δύο βάσεις μικρο-δεδομένων. Η πρώτη αφορά στην SILC (Survey of Income and Living Conditions), δηλαδή την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης και η δεύτερη την HBS (Household Budget Survey), δηλαδή την Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών (ΕΟΠ), που βασίζονται στη δειγματοληπτική συλλογή ερωτηματολογίων και εκπονούνται κάθε χρόνο από την ΕΛΣΤΑΤ υπό την εποπτεία της Eurostat.

Ενώ οι συγκεκριμένες έρευνες συλλέγουν δεδομένα και δημοσιεύουν δείκτες για την Ελλάδα από το 2004 (SILC) και από το 2008 (ΕΟΠ), τα αντίστοιχα δεδομένα που αφορούν τις περιφέρειες ξεκινούν από αρκετά πιο πρόσφατα. Συγκεκριμένα, η SILC παρέχει δεδομένα και δείκτες για την Ελλάδα σε επίπεδο περιφέρειας από την έρευνα του 2018 (που αφορά τα εισοδήματα της προηγούμενης χρονιάς, 2017) ενώ, η ΕΟΠ ξεκινά από το 2014. Κατά συνέπεια, τα διαθέσιμα δεδομένα από τις δύο αυτές έρευνες δεν επιτρέπουν τη διερεύνηση των παραγόντων επιρροής της μακροχρόνιας τάσης του επιπέδου ανισότητας. Παρ' όλα αυτά, ορισμένα κρίσιμα συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν από τη σύγκριση μεταξύ της περιφέρειας και του εθνικού μέσου, όπως επίσης και σε σύγκριση με τους μέσους όρους των ευρωπαϊκών περιφερειών.

Ως γενική διαπίστωση, το διαθέσιμο εισόδημα της περιφέρειας Κρήτης έχει σημειώσει μια καθοριστική πτώση ενώ, η σύνθεση του παραγωγικού της ιστού βρίσκεται σε μια μακρόχρονη διαδικασία μετεξέλιξης και αλλαγής. Αναφορικά με το τελευταίο, αν και δεν αποτελεί τον βασικό στόχο της έκθεσης, οι ποσοστιαίες και απόλυτες μεταβολές του επιπέδου της προστιθέμενης αξίας των διαφόρων τομέων, αντανakλά τον μετασχηματισμό του κοινωνικο-οικονομικού υποστρώματος της Κρήτης και καταγράφει την διαφοροποίηση των πηγών εισοδήματος. Ειδικότερα, ο πρωτογενής τομέας στην Κρήτη, όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα, υποχωρεί αισθητά – με εξαίρεση την περιφερειακή ενότητα Λασιθίου.

Παράλληλα, το μέσο και συνολικό διαθέσιμο εισόδημα του πληθυσμού της Κρήτης φαίνεται να περιορίζεται, αλλά το επίπεδο ανισότητας της κατανομής του είναι αρκετά χαμηλό. Αντίστοιχα, ενώ το ποσοστό φτώχειας της Επικράτειας εμφανίζει άνοδο (2020), η περιφερειακή τάση στην Κρήτη εκτιμάται ότι – αν και ανοδική – είναι πιο περιορισμένη. Από την άλλη μεριά, το επίπεδο καταναλωτικών δαπανών των νοικοκυριών έχει υποστεί σημαντικότερη πτώση σε σχέση με εκείνη που παρατηρείται κατά μέσο όρο στην Επικράτεια. Η κατανομή των δαπανών στον πληθυσμό είναι υψηλή και ανά κατηγορία είδους (π.χ. είδη διατροφής, είδη ένδυσης και υπόδησης, εκπαίδευση κτλ.) εμφανίζει σημαντικές διακυμάνσεις.

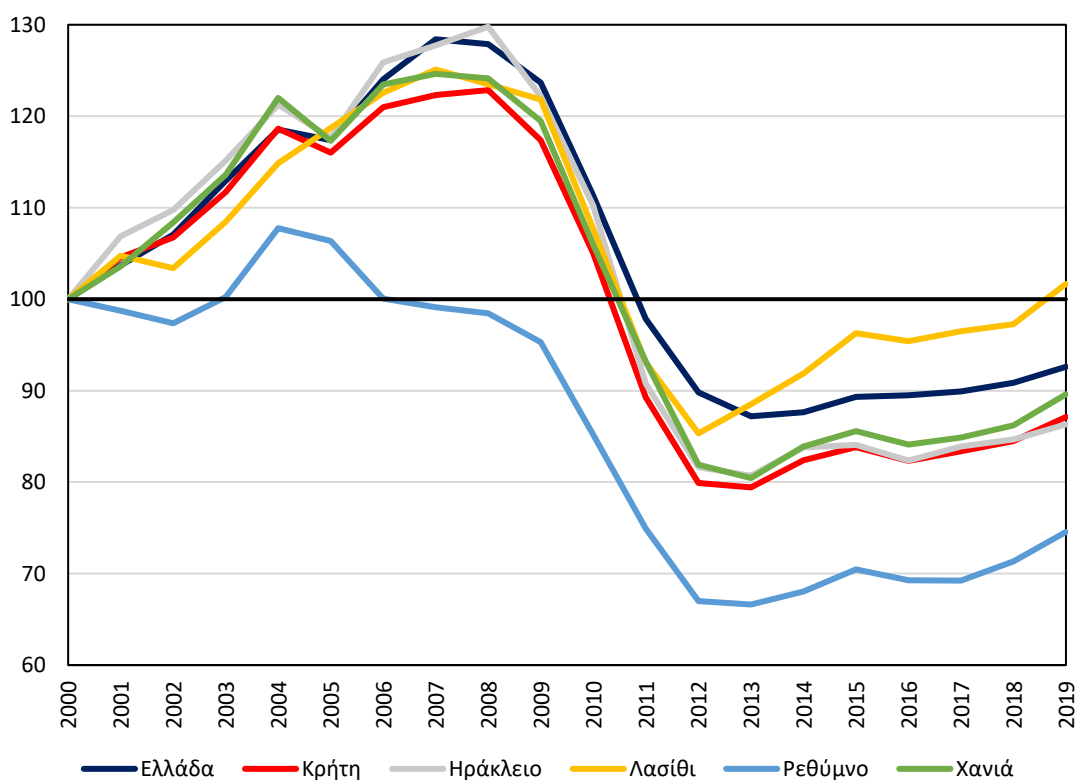
Εντός του ευρύτερα υφεσιακού μακροοικονομικού περιβάλλοντος και των αβεβαιοτήτων που προκαλούνται από τη διεθνή συγκυρία και την αύξηση του γενικού επιπέδου των τιμών, η Κρήτη εμφανίζει σχετικά καλύτερες επιδόσεις σε μια σειρά από δείκτες σε σύγκριση με το σύνολο της χώρας. Βέβαια, όπως επισημαίνεται και από τα ευρήματα της έκθεσης, το ζήτημα του κόστους της ενέργειας, αλλά και των παγίων εξόδων των κατοικιών διαδραματίζει σημαντικό ρόλο και οι προεκτάσεις του είναι ήδη ενεργές από το 2020. Κάτι τέτοιο, διαμορφώνει μια σειρά ιδιαίτερων προκλήσεων, τις οποίες ο πληθυσμός της περιφέρειας καλείται να αντιμετωπίσει. Υπό αυτό το πρίσμα, και παρά τη σχετική θέση της Κρήτης έτσι όπως διαμορφώνεται μέσα από τα ευρήματα των ερευνών που παρουσιάζονται παρακάτω, δημιουργείται επαρκής χώρος και η ανάγκη ενεργών παρεμβάσεων κοινωνικής πολιτικής για τη διασφάλιση και διατήρηση ενός ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης. Κατά συνέπεια, οι όποιες θετικές επιδόσεις καταδεικνύονται – πάντα σε σχετικό επίπεδο – δεν πρέπει να διαμορφώνουν συμπεριφορές επανάπαυσης, αλλά να σταθμίζονται με δεδομένο το εύθραυστο κλίμα της διεθνούς συγκυρίας.

Κεφάλαιο 1

1.1 Διαφοροποιημένες επιδόσεις στο εσωτερικό της περιφέρειας Κρήτης

Σε διάρκεια δύο δεκαετιών, η ελληνική οικονομία έχει διέλθει σημαντικών ανακατατάξεων, τόσο ως προς τη σύνθεση του παραγωγικού της συστήματος, όσο και του επιπέδου εισοδήματος και δαπανών των νοικοκυριών. Η μεγεθυντική φάση που ακολούθησε την ένταξη της χώρας στο ευρώ, σταμάτησε με την έλευση μιας μακρόχρονης και παρατεταμένης κρίσης, με την εφαρμογή τριών αλληπάλληλων προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής (2010-2018) και με τις δυσμενείς επιπτώσεις του κλεισίματος της οικονομίας (lockdown) για τον περιορισμό της διασποράς του COVID-19. Οι επιπτώσεις του τελευταίου δεν είναι ακόμα εύκολο να τεκμηριωθούν ικανοποιητικά λόγω έλλειψης επαρκών δεδομένων.

Διάγραμμα 1.1: Διακυμάνσεις του κατά κεφαλήν ΑΕΠ (σταθερές τιμές 2015), με βάση το έτος 2000 (100), για την Ελλάδα και την περιφέρεια Κρήτης, 2000-2019

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ και υπολογισμοί των συγγραφέων

Μια γενική εικόνα για την μακροοικονομική επίδοση της περιφέρειας Κρήτης σε σχέση με την Επικράτεια παρέχεται στο Διάγραμμα 1.1 όπου απεικονίζεται η σχετική μεταβολή και διακύμανση του κατά κεφαλήν ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος, υπολογισμένο σε σταθερές τιμές (2015). Για την σύγκριση των μεγεθών, το κατά κεφαλήν μέγεθος έχει μετατραπεί σε δείκτη με έτος βάσης το

2000 (100). Για παράδειγμα, η τιμή 130 το 2008 για το Ηράκλειο, σημαίνει ότι σε σύγκριση με το 2000, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ έχει αυξηθεί κατά 30 ποσοστιαίες μονάδες. Από την άλλη, η τιμή 82,3 του Ηρακλείου για το 2013 σημαίνει ότι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της περιφερειακής ενότητας υπολογίζεται μειωμένο κατά 17,7 ποσοστιαίες μονάδες σε σύγκριση με το 2000. Εκτός από την προφανή ανοδική και καθοδική φάση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, τα δεδομένα παρουσιάζουν μια σημαντική διαφοροποίηση στο εσωτερικό της περιφέρειας Κρήτης για κάθε μία περιφερειακή ενότητα ξεχωριστά.

Με μια πρώτη ματιά, σε επίπεδο περιφέρειας, η Κρήτη εμφανίζεται να υπολείπεται των αντίστοιχων μεταβολών που υπολογίζονται για την Επικράτεια. Στη φάση της οικονομικής ανόδου εκτιμάται ότι η διαφορά αγγίζει τις 7 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ κατά την καθοδική φάση της ελληνικής οικονομίας, η απόστασή της υπόκειται σε περαιτέρω διεύρυνση σε σύγκριση με την Επικράτεια. Η γενική πτώση των εισοδημάτων που ακολούθησε μετά το 2009 ήταν έντονη και αποτυπώθηκε σε όλα τα δημοσιονομικά μεγέθη (βλ. Βαϊτσός και Μισσός, 2018; Βαϊτσός και Μισσός, 2022). Συγκεκριμένα, κατά το 2019, η Κρήτη υπολείπεται κατά 14 ποσοστιαίες μονάδες από τα επίπεδα του 2000 και κατά 37 ποσοστιαίες μονάδες σε σύγκριση με τις επιδόσεις που καταγράφονται για το 2008. Από οποιαδήποτε σκοπιά κι εάν εξεταστεί, η διαδικασία ανάκαμψης των εισοδημάτων στην περιφέρεια Κρήτης στα προ κρίσης επίπεδα απαιτεί μια σημαντική χρονική διάρκεια.

Αντίστοιχες διαφοροποιήσεις παρατηρούνται εάν επικεντρωθούμε στις επιδόσεις των περιφερειακών ενότητων που απαρτίζουν την Κρήτη. Οι περιφερειακές ενότητες Ηρακλείου και Χανίων παρουσιάζουν με συνέπεια τις μικρότερες αποκλίσεις από τις αντίστοιχες διακυμάνσεις της Επικράτειας. Μεταξύ των δύο, και μετά την κρίση του 2009, τα Χανιά φαίνεται να σημειώνουν γρηγορότερους ρυθμούς ανόδου και το 2019 υπολείπονται κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες από τα επίπεδα που κατέγραφαν το 2000. Παρ' όλα αυτά, καθόλη τη διάρκεια των δύο δεκαετιών, τα επίπεδα μεγέθυνσης ήταν χαμηλότερα από εκείνα της Επικράτειας.

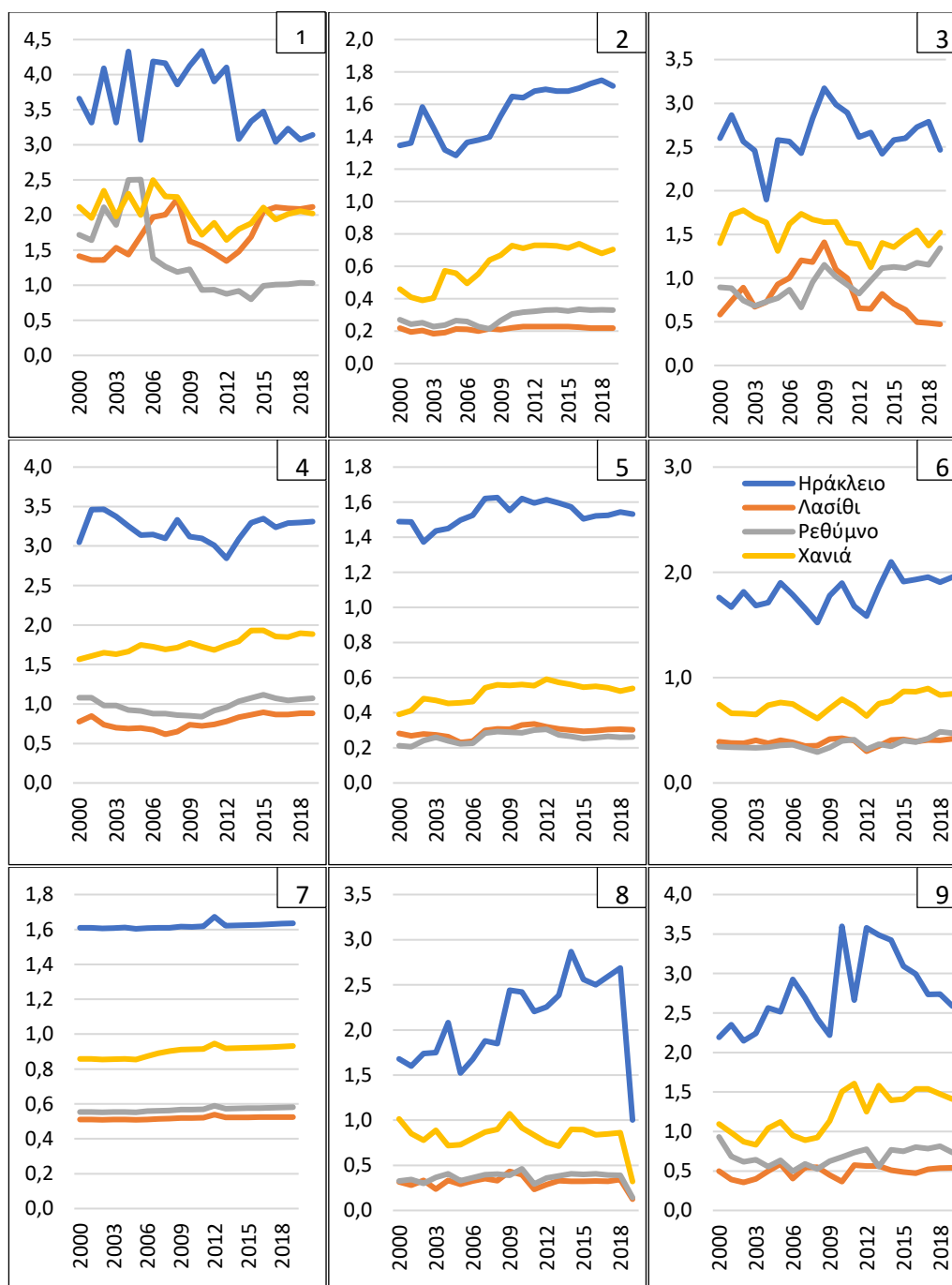
Παράλληλα, το Ρέθυμνο εμφανίζει μια σαφώς ηπιότερη αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ κατά την περίοδο 2000-2004, ενώ – σε σταθερές τιμές – φαίνεται να μην ακολουθεί την ευρύτερη μεγεθυντική πορεία της οικονομίας και να διολισθαίνει αρκετά νωρίτερα από τις υπόλοιπες περιφερειακές ενότητες, αποκλίνοντας κατά 30 περίπου ποσοστιαίες μονάδες σε σύγκριση με το επίπεδο του 2000. Στο Λασιθί, τα δεδομένα παρουσιάζουν μια ιδιαίτερα γρηγορότερη αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ ώστε το 2019, να είναι το μόνο μεταξύ των υπολοίπων ενότητων που – σε πραγματικούς όρους – το κατά κεφαλήν ΑΕΠ να αγγίζει τα επίπεδα του 2000.

Όπως και οι προηγούμενες τάσεις των περιφερειακών ενοτήτων, έτσι και η εξαιρετικά δυσμενής σχετική θέση του Ρεθύμνου απαιτεί ειδική έρευνα για να αποσαφηνιστούν οι λόγοι και οι αιτίες ανταπόκρισης στην παρατεταμένη κρίση της ελληνικής οικονομίας. Ωστόσο, ορισμένα βασικά συμπεράσματα μπορούν να αντληθούν καταγράφοντας το επίπεδο συνεισφοράς των διαφόρων παραγωγικών κλάδων των περιφερειακών ενοτήτων, ώστε να διαπιστωθεί εάν υπάρχει κάποια ευλογοφανής συνθήκη, ικανή να προσφέρει ορισμένα καθοδηγητικά στοιχεία που να ερμηνεύουν την πορεία του. Στο Διάγραμμα 1.2 αποτυπώνεται η διακύμανση της αξίας της οικονομικής δραστηριότητας κατά κλάδο, ως ποσοστό της αντίστοιχης κλαδικής αξίας στην Επικράτεια. Από τους δέκα κλάδους που παρέχει η ΕΛΣΤΑΤ, παρουσιάζονται οι εννέα, εξαιρώντας τον αντίστοιχο του δημοσίου τομέα.

Στη διάρκεια των δύο δεκαετιών, ορισμένες βασικές τάσεις είναι οι εξής:

- Το Ηράκλειο εμφανίζει αρκετά έντονες διακυμάνσεις στον αγροτικό κλάδο, με την σχετική του αξία να μειώνεται. Σημαντικές απότομες μειώσεις εμφανίζονται στο κλάδο που αφορά εξειδικευμένες υπηρεσίες (βλ. 8 στο Διάγραμμα 2) ενώ, ο κλάδος των κατασκευών εκτιμάται να φθίνει επίσης. Αντίστοιχα, οι κλάδοι των υπηρεσιών (4, 5 και 6) παρουσιάζουν μια σχετική σταθερή ποσοστιαία συμβολή. Μια ουσιαστική μεταβολή αφορά στη μεταποίηση (2) όπου ο κλάδος φαίνεται ότι αύξησε το μερίδιό του.
- Τα Χανιά εμφανίζουν μειώσεις στους κλάδους των Κατασκευών (3) και στις Αγροτικές δραστηριότητες (1). Το εμπόριο και οι τουριστικές υπηρεσίες (4) έχουν καλύτερες επιδόσεις ενώ καταγράφεται – όπως και για το Ηράκλειο – απότομη μείωση σε εξειδικευμένες υπηρεσίες (8).
- Το Ρέθυμνο χαρακτηρίζεται από σημαντική μείωση στην παραγόμενη αξία του Αγροτικού τομέα (1). Οι υπόλοιποι κλάδοι διέπονται από σχετική σταθερότητα, αλλά το επίπεδο της αξίας διατηρείται χαμηλό σχεδόν καθ' όλη τη διάρκεια των δεκαετιών. Η καλύτερη επίδοση εμφανίζεται στις Κατασκευές (3).
- Το Λασιθί παρουσιάζει μια σημαντική, σχετική βελτίωση στην αξία του Αγροτικού τομέα (1) και μια ηπιότερη στις δραστηριότητες που αφορούν το Εμπόριο (4). Από την άλλη μεριά, εξαιρετικά δυσμενής εκτιμάται η καταγεγραμμένη αξία του κλάδου των Κατασκευών (3).

Διάγραμμα 1.2: ΑΠΑ ως ποσοστό (%) των αντίστοιχων κλάδων² στην Επικράτεια, 2000-2019

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ και υπολογισμοί των συγγραφέων

² (1) Γεωργία, δασοκομία, αλιεία, (2) Μεταποίηση, (3) Κατασκευές, (4) Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης, (5) Ενημέρωση και επικοινωνία, (6) Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες, (7) Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, (8) Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες, (9) Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία, άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ίδια χρήση, δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων.

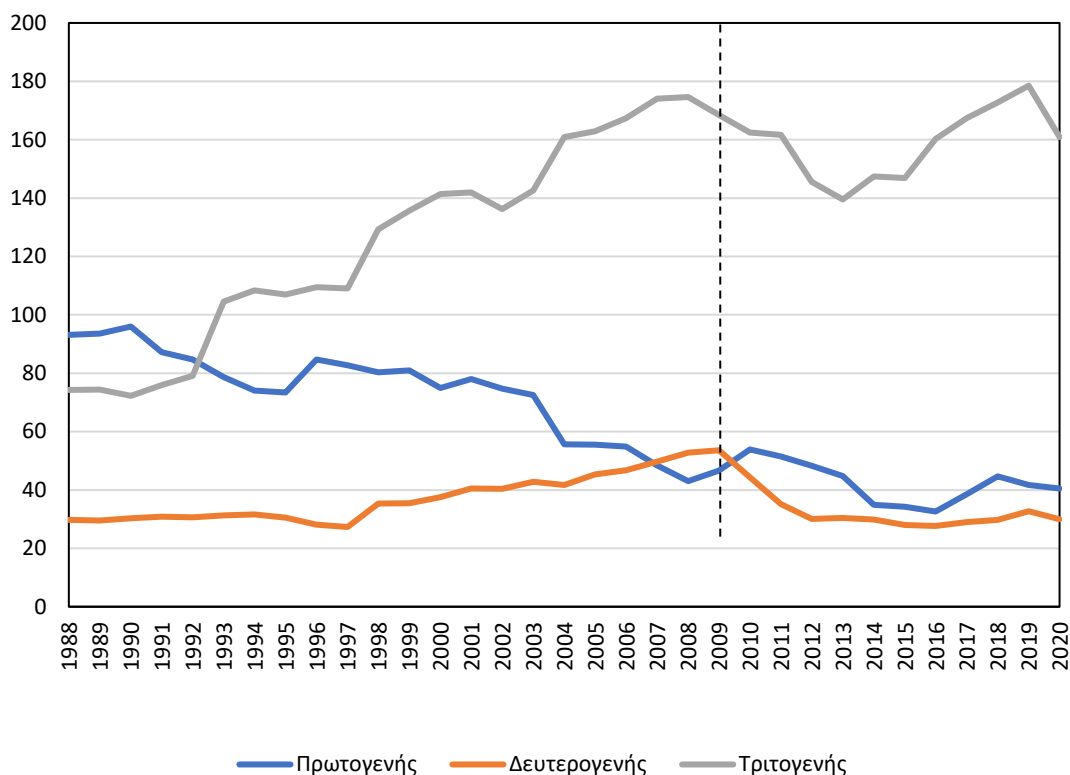
Από την περιγραφική ανάλυση των δεδομένων, καταλήγουμε πως ο κλάδος που μοιάζει να διαδραματίζει τον σημαντικότερο ρόλο στους ρυθμούς επίδοσης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ μετά το 2009, είναι εκείνος του Αγροτικού τομέα. Το συγκεκριμένο εύρημα, μπορεί να παρουσιαστεί και σε αντιδιαστολή με τα δεδομένα που αφορούν την γενικότερη δυσανάλογη ανάπτυξη των δραστηριοτήτων του τριτογενούς τομέα, όπως οι υπηρεσίες καταλυμάτων και εστίασης.

Όπως ισχυρίζονται οι Ροδουσάκης και Σώκλης (2022), η αύξηση της ζήτησης του τουριστικού προϊόντος στην Ελλάδα δεν επιφέρει κάποια σημαντική αναπτυξιακή επίδραση και δυναμική, ικανή να μεταστρέψει τα ελλείμματα των εξωτερικών ισοζυγίων, καθότι δεν διαχέεται και δεν διασυνδέεται επαρκώς στους υπόλοιπους κλάδους της εγχώριας οικονομίας. Επιπλέον, όπως έχει τεκμηριωθεί και σε προηγούμενες εργασίες για την περίπτωση της Κρήτης, η αύξηση της αξίας του τουρισμού στη χώρα μας συμβάλλει στην επιδείνωση της κατανομής εισοδήματος (Missos, Rodousakis and Soklis, 2021), εφόσον ο κλάδος χαρακτηρίζεται από υψηλή ανισότητα μεταξύ κερδών και μισθών.

1.2 Βασικά συγκριτικά δεδομένα απασχόλησης

Οι διαφοροποιήσεις που καταγράφηκαν στην προηγούμενη ενότητα, αποτυπώνονται και στο Διάγραμμα 1.3, όπου παρουσιάζονται οι διαχρονικές διακυμάνσεις των επιπέδων απασχόλησης της περιφέρειας Κρήτης κατά τομέα. Στη μακρά διάρκεια των τριών δεκαετιών, καταγράφεται μια σημαντική πτωτική τάση του επιπέδου απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα που ξεκινάει από ένα επίπεδο 93 χιλιάδων και καταλήγει σε 40 χιλιάδες άτομα. Η εν λόγω εξέλιξη επηρεάζει τόσο την κατανομή του πληθυσμού μεταξύ αστικών περιοχών και υπαίθρου, όσο και τις αναπτυξιακές δυνατότητες της περιοχής. Βεβαίως, αντίστοιχες μεταβολές καταγράφηκαν και σε επίπεδο Επικράτειας.

Διάγραμμα 1.3: Διαχρονικές διακυμάνσεις επιπέδου απασχόλησης ανά τομέα στην περιφέρεια Κρήτης, χιλιάδες άτομα, 1988-2020

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ

Ηπιότερες μεταβολές εκτιμώνται για το πλήθος των απασχολούμενων στον δευτερογενή τομέα. Στη διάρκεια των δύο δεκαετιών που προηγήθηκαν της κρίσης του 2009, καταγράφεται μια χαμηλή, αλλά διαρκώς σταθερή, αύξηση, η οποία επανήλθε στα αρχικά επίπεδα κατά τη διάρκεια της μακρόχρονης κρίσης. Από περίπου 30 χιλιάδες άτομα, ο δευτερογενής τομέας εκτιμάται να απασχολεί 54 χιλιάδες ενώ, μετά το 2009, η μείωση που συντελέστηκε είναι ισάξια της προηγούμενης ανόδου. Όπως προκύπτει από τα δεδομένα της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού, στη συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση του δευτερογενούς τομέα περιλαμβάνεται και το πλήθος των εργαζομένων στον κατασκευαστικό κλάδο η συμβολή του οποίου ήταν εξαιρετικά σημαντική τόσο κατά την άνοδο, όσο και κατά την πτωτική φάση. Αντίστοιχη ποσοστιαία μεταβολή παρατηρείται και σε επίπεδο επικράτειας.

Παράλληλα, στη διάρκεια των τριών δεκαετιών (1988-2020), ο τριτογενής τομέας διογκώθηκε δυσανάλογα και απορρόφησε την συντριπτική πλειοψηφία του οικονομικά ενεργού πληθυσμού της περιφέρειας Κρήτης. Η εκτεταμένη μεγέθυνσή του απεικονίζεται στο Διάγραμμα 3, όπου το πλήθος των εργαζόμενων στις υπηρεσίες υπερδιπλασιάζεται. Αξίζει να σημειωθεί ότι στα τέλη της δεκαετίας του 1980, οι εργαζόμενοι στον Αγροτικό (πρωτογενή) τομέα της Κρήτης, υπολογίζονται περισσότεροι των αντιστοίχων του τριτογενούς, δεδομένο που συμπυκνώνει το επίπεδο των κοινωνικοοικονομικών αναδιατάξεων της περιφέρειας και διαφοροποιεί τις μορφές εισοδήματος και

διαβίωσης του πληθυσμού, όπως και τα αντίστοιχα καταναλωτικά τους πρότυπα. Μετά την κρίση του 2009, οι απασχολούμενοι του τομέα των υπηρεσιών φθίνουν κάπως απότομα και μειώνονται από 174 σε 140 χιλιάδες. Στα χρόνια που ακολούθησαν και παρά το επίπεδο της ύφεσης της ελληνικής οικονομίας, η απασχόληση του τομέα ανέκαμψε, υπερκαλύπτοντας την προηγηθείσα πτώση. Η συγκεκριμένη τάση όμως, δεν αποτυπώνεται απαραίτητα στα εισοδήματα και στο ύψος δαπανών κατανάλωσης του πληθυσμού.

Από το 2015 – οπότε η Κρήτη εμφάνισε το χαμηλότερο επίπεδο απασχόλησης – μέχρι και το 2019, το σύνολο των εργαζομένων κατέγραψε αύξηση κατά 21% η οποία οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στην ανάκαμψη των νέων θέσεων εργασίας του τριτογενούς τομέα. Αντίστοιχα, το περιφερειακό ΑΕΠ κατά την ίδια περίοδο αυξήθηκε κατά μόλις 4,7%. Αντίστοιχη τάση εμφανίζεται και στην Επικράτεια όπου, όπως παρατηρείται από τους Missos, Rodousakis and Soklis (2022), η περίοδος μετά την κρίση χαρακτηρίζεται από τη δημιουργία θέσεων εργασίας χαμηλών αμοιβών, την διεύρυνση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης (αύξηση συμβολαίων μερικής απασχόλησης) και με υψηλό επίπεδο μη-ηθελμένης μερικής απασχόλησης. Είναι ενδεικτικό ότι στην Κρήτη, το 58% όσων εργάζονται σε καθεστώς μερικής απασχόλησης δηλώνουν ότι παραμένουν αναγκαστικά σ' αυτού του είδους την εργασιακή σχέση λόγω αδυναμίας εύρεσης εργασίας πλήρους ωραρίου. Κατά συνέπεια, το απορρυθμισμένο πλαίσιο των εργασιακών σχέσεων δεν δημιουργεί εισοδήματα ικανά για την τροφοδότηση της εγχώριας ή περιφερειακής, ζήτησης.

Κεφάλαιο 2

2.1 Εισαγωγή

Η ενότητα στοχεύει να ρίξει φως στις εξελίξεις σε ότι αφορά τις συνθήκες ευημερίας και διαβίωσης του πληθυσμού της Κρήτης μετά από ένα οικονομικό και υγειονομικό σοκ. Οι συνθήκες διαβίωσης πολλών Ελλήνων έχουν επιδεινωθεί όχι μόνο ως αποτέλεσμα της συρρίκνωσης του ΑΕΠ και της οικονομικής δραστηριότητας αλλά και εξαιτίας των μαζικών περικοπών στην κοινωνική προστασία ως συνέπεια της δημοσιονομικής προσαρμογής (Papanastasiou & Papatheodorou, 2015; Παπαθεοδώρου & Μισσός 2013; Παπαθεοδώρου, Μισσός & Παπαναστασίου, 2020; Μισσός, 2021). Επιπρόσθετως, η πανδημία COVID-19 έχει αυξήσει την εισοδηματική ανισότητα, τόσο εντός όσο και μεταξύ των χωρών, αναχαιτίζοντας την όποια πρόοδο είχε επιτευχθεί τα τελευταία χρόνια (OECD, 2020). Ευάλωτες ομάδες όπως παιδιά και νέοι, άτομα χαμηλού εισοδήματος, γυναίκες, μετανάστες και εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης έχουν βιώσει περαιτέρω εισοδηματικές απώλειες και επιδείνωση των συνθηκών εργασίας (Almeida et al, 2021).

Η ανάλυση που ακολουθεί βασίζεται στην αξιοποίηση δεδομένων από την EU-SILC που συλλέγει συγκρίσιμα και διαχρονικά δεδομένα για το εισόδημα, τη φτώχεια και τις συνθήκες διαβίωσης στις χώρες της ΕΕ. Η EU-SILC εγκαινιάστηκε το 2003 βάσει μιας «συμφωνίας κυριών» μεταξύ 6 μελών (Βέλγιο, Δανία, Ελλάδα, Ιρλανδία, Λουξεμβούργο και Αυστρία) και της Νορβηγίας. Η έρευνα ξεκίνησε το 2004 και τώρα καλύπτει πλέον όλες τις χώρες της ΕΕ. Με την αύξηση του δείγματος τα τελευταία χρόνια δίνεται πλέον και η δυνατότητα ανάλυσης σε επίπεδο περιφερειών της χώρας.

Οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες μετρούνται με διάφορους τρόπους μέσω εναλλακτικών δεικτών που συλλαμβάνουν διαφορετικές πτυχές των επιπέδων διαβίωσης. Διαφορετικά μέτρα μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ανάλυση της ανισότητας στον πληθυσμό. Ωστόσο, η βάση είναι το συνολικό ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα, όπου για να γίνουν συγκρίσιμα τα εισοδήματα ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά με διαφορετικό μέγεθος και σύνθεση χρησιμοποιείται η τροποποιημένη κλίμακα ισοδυναμίας του OECD που σταθμίζει με 1 το πρώτο ενήλικο μέλος, με 0,5 κάθε επιπλέον ενήλικα και 0,3 κάθε παιδί (OECD, 2020).

Ένας δείκτης που βασίζεται στο εισόδημα είναι ο κίνδυνος σχετικής φτώχειας. Στην συγκεκριμένη ανάλυση, υιοθετώντας τον αντίστοιχο ευρέως χρησιμοποιούμενο ορισμό της Eurostat, ορίζεται ως ο αριθμός των ατόμων ή νοικοκυριών που ζουν με λιγότερο εισόδημα από το 60% του εθνικού διάμεσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος (μετά από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις). Επιπλέον,

η Eurostat έχει επεξεργαστεί δείκτες υλικής αποστέρησης ως εναλλακτικά μέτρα της φτώχειας και των συνθηκών διαβίωσης. Η υλική και κοινωνική αποστέρηση συλλαμβάνει τις συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού όχι με βάση το εισόδημα, αλλά την ικανότητα των νοικοκυριών να καλύψουν βασικές ανάγκες (αγαθά, υπηρεσίες, δραστηριότητες, κλπ.) που θεωρούνται κρίσιμες για την ευημερία. Μια διαφορετική αποτύπωση των συνθηκών διαβίωσης και της γενικής ευημερίας του πληθυσμού μιας περιοχής μπορεί να γίνει με βάση το ΑΕΠ ανά κάτοικο σε μονάδες αγοραστικής δύναμης, καθιστώντας δυνατή τη σύγκριση οικονομιών και περιφερειών με διαφορετικά μακροοικονομικά μεγέθη.

Ένα βασικό στοιχείο της μελέτης αυτής, ιδιαίτερα σημαντικό για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή πολιτικής, σχετίζεται με την διερεύνηση της επίδραση των δαπανών κοινωνικής προστασίας στην ανισότητα και τη φτώχεια. Οι δαπάνες αυτές αφορούν κυρίως τις κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα ή σε είδος που ως βασική αποστολή έχουν να καταπολεμήσουν τους κοινωνικούς κινδύνους σύμφωνα με το ESSPROS (Eurostat, 2021). Οι μεταβιβάσεις με βάση την εστίασή τους διακρίνονται στις εξής λειτουργίες-κατηγορίες: γήρατος, χηρείας, οικογένειας, ανεργία, ασθενείας, αναπηρίας, στέγασης, κοινωνικού αποκλεισμού. Για τη διευκόλυνση της εμπειρικής διερεύνησης και ανάλυση της επίδρασής τους στο εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών οι κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα διακρίνονται σε συντάξεις (γήρατος και χηρείας) και λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (παροχές προς την οικογένεια, τους ανέργους, τους ασθενείς/ανάπηρους, τους αστέγους, κοκ.).

Οι εμπειρικές εκτιμήσεις δείχνουν ότι τα επίπεδα εισοδήματος και διαβίωσης των περιφερειών της χώρας εμφανίζουν ορισμένες ενδιαφέρουσες τάσεις. Οι τάσεις αυτές αντανακλούν τις ιδιαιτερότητες της παραγωγικής διάρθρωσης της κάθε περιφέρειας, όπως ακριβώς συμβαίνει σε εθνικό επίπεδο, και αποτυπώνονται στους δείκτες ανισότητας και φτώχειας. Παράλληλα, κάθε περιφέρεια αποτελεί συχνά μια μικρογραφία για το τι συμβαίνει μέσα στον χρόνο στην Ελλάδα, όσον αφορά συγκεκριμένες γενικές τάσεις της οικονομίας και της διανομής των πόρων. Όπως έχει επισημανθεί και από άλλες μελέτες, οι ανισότητες στην Ελλάδα είναι αρκετά ανθεκτικές, ενώ η επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων στον μετριασμό τους είναι ασθενής (Παπαθεοδώρου, Μισός και Παπαναστασίου, 2020).

Συνολικά, η παρούσα μελέτη έχει ως αντικείμενο να εμπλουτίσει περαιτέρω την μέχρι τώρα ανάλυση των κοινωνικών προβλημάτων και της κοινωνικής προστασίας στην Κρήτη (και τις λοιπές περιφέρειες). Αποσκοπεί να προσφέρει σε ερευνητές και σχεδιαστές πολιτικής πρόσθετες

πληροφορίες για την καλύτερη κατανόηση του φαινομένου της ανισότητας και της φτώχειας σε επίπεδο περιφερειών. Μπορεί έτσι να συμβάλει στην αποτελεσματικότερη διάχυση γνώσης και πληροφορίας για την έρευνα και την άσκηση κοινωνικής πολιτικής. Επιπρόσθετα η αξιοποίηση των εμπειρικών αποτελεσμάτων της ανάλυσης αυτής μπορεί να αποτελέσουν ερέθισμα και έναυσμα για εμπλουτισμό της έρευνας στο πεδίο αυτό. Θα πρέπει όμως να επισημανθούν και οι περιορισμοί που τίθενται από την έλλειψη επαρκών δεδομένων για καλύτερη διαχρονική αποτύπωση ορισμένων δεικτών, καθώς και για τη σύγκριση των περιφερειών της Κρήτης με τις περιφέρειες σε επίπεδο ΕΕ.

2.2 Εισοδηματική ανισότητα

Η ανάλυση της ανισότητας, της φτώχειας και των συνθηκών διαβίωσης στην Ελλάδα και τις περιφέρειες της χώρας έχει αποτελέσει αντικείμενο αρκετών ερευνών (Ανδριοπούλου, Παπαδόπουλος & Τσακλόγλου, 2013, Ανδριοπούλου & Τσακλόγλου, 2010, Δαφέρμος, Θεοφιλάκου, Μαυροδημητράκης & Τσακλόγλου, 2008, Κανελλόπουλος, 1986, Κανελλόπουλος, Αναστασάκου, Κώτσης, Μανιάτης & Παχάκη, 2004, Παπαθεοδώρου, Δαφέρμος, Danchev & Μαρσέλλου, 2008, Παπαθεοδώρου & Μισσός, 2013, Παπαθεοδώρου, Μισσός & Παπαναστασίου, 2020). Στο επίκεντρο της ενότητας αυτής βρίσκεται η συγκριτική και διαχρονική διερεύνηση του εισοδήματος και των προτύπων διαβίωσης των νοικοκυριών της Κρήτης μετά την πρόσφατη δημοσιονομική προσαρμογή και σε συνθήκες πανδημίας COVID-19.

Τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα δεδομένα της EU-SILC είναι αυτά της έρευνας του 2021, που δημοσιοποιήθηκαν από την ΕΛΣΤΑΤ το 2022, και αφορούν τα εισοδήματα των νοικοκυριών του 2020. Με βάση λοιπόν αυτά τα στοιχεία για το εισόδημα και τη φτώχεια στην Ελλάδα, το έτος 2020 το όριο της σχετικής φτώχειας ανερχόταν στο ποσό των €5.251 ετησίως ανά μονοπρόσωπο νοικοκυριό και σε €11.028 για νοικοκυριά με δύο ενήλικες και δύο εξαρτώμενα παιδιά ηλικίας κάτω των 14 ετών.

Η καμπύλη Lorenz αποτελεί διαδεδομένη γραφική αναπαράσταση της ανισότητας εισοδήματος και σχεδιάζεται με τον ορισμό ποσοστημορίων στον οριζόντιο άξονα βάσει εισοδήματος, ενώ το αθροιστικό εισόδημα τοποθετείται στον κάθετο άξονα. Έτσι, σε κάθε σημείο η καμπύλη Lorenz αποτυπώνει το ποσοστό του διαθέσιμου εισοδήματος (κάθετος άξονας) που αντιστοιχεί σε κάθε ποσοστό του πληθυσμού (οριζόντιος άξονας). Η διαγώνιος από τα σημεία (0,0) και (100,100) είναι η γραμμή ίσης διανομής που μας δείχνει ποια θα ήταν η διανομή αν όλος ο πληθυσμός (κάθε άτομο) είχε ακριβώς το ίδιο εισόδημα. Όσο απομακρύνεται η καμπύλη που αντιπροσωπεύει μια διανομή εισοδήματος από την διαγώνιο τόσο μεγαλύτερη είναι η ανισότητα. Ο συντελεστής GINI είναι ο πλέον

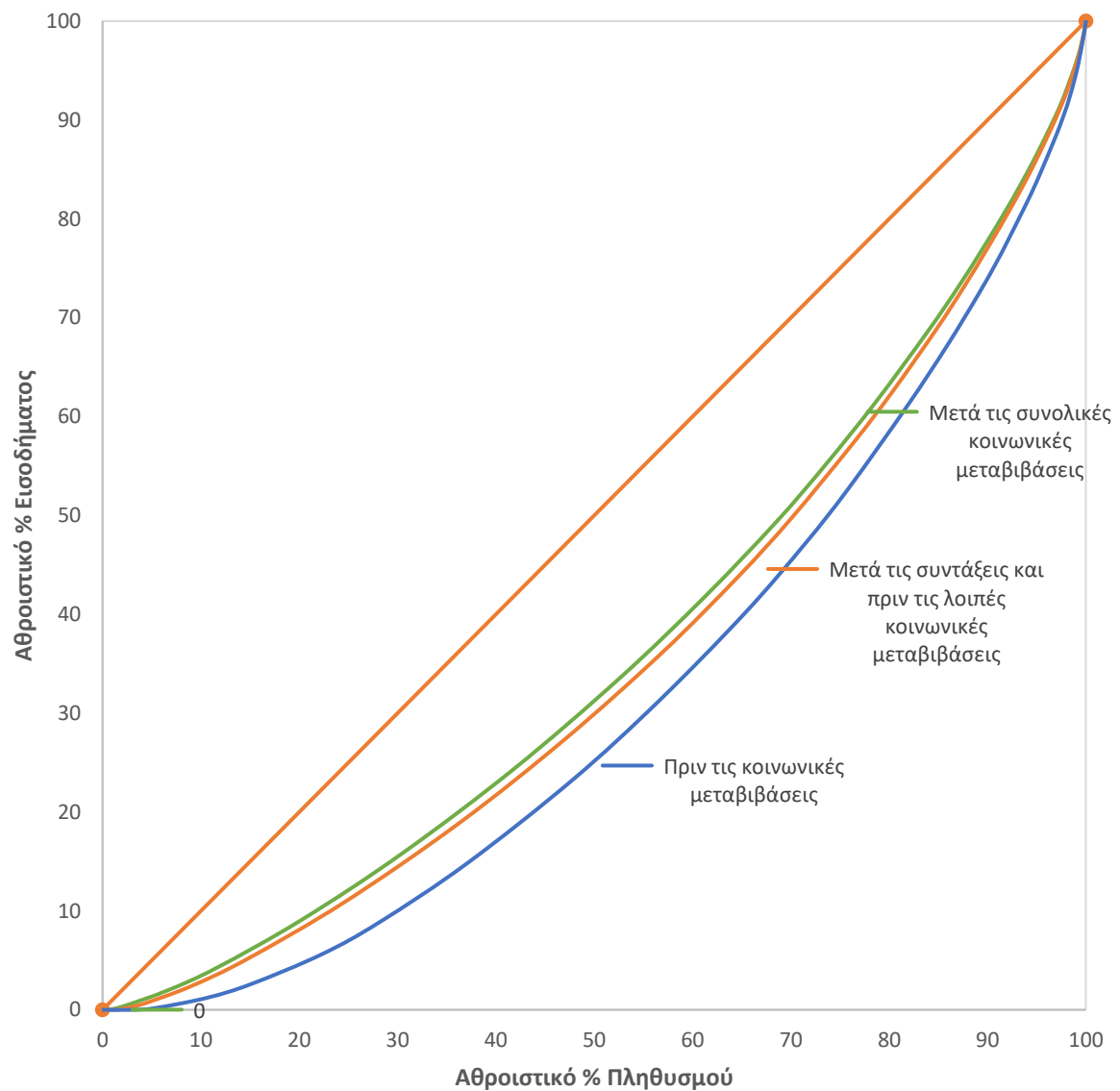
διαδεδομένος δείκτης μέτρησης της εισοδηματικής ανισότητας και απορρέει από την καμπύλη Lorenz.³ Οι τιμές που λαμβάνει ο GINI κυμαίνονται από 0 έως 1, με το 0 να αντιπροσωπεύει την απόλυτη ισότητα και το 1 την απόλυτη ανισότητα. Ο Gini, όπως όλοι οι δείκτες ανισότητας αποτυπώνει το πως διανέμεται το εισόδημα και μας επιτρέπουν αντίστοιχες συγκρίσεις τόσο μεταξύ χωρικών ενοτήτων (χώρες, περιφέρειες κλπ) όσο και στο χρόνο. Δεν αποτυπώνει όμως τις διαφορές στο συνολικό επίπεδο διαβίωσης. Διανομές εισοδήματος με παρόμοια τιμή Gini μπορούν διαφέρουν σημαντικά ως προς το συνολικό ύψος του εισοδήματος και κατά συνέπεια την ευημερία.

Η αποτύπωση της επίδρασης των κοινωνικών μεταβιβάσεων στις εισοδηματικές ανισότητες στην περιφέρεια Κρήτης παρέχεται στο Διάγραμμα 2.1 που απεικονίζει την καμπύλη Lorenz για τα εισοδήματα του πληθυσμού πριν και μετά από τις συντάξεις και τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις. Βάσει της απόκλισης των καμπυλών από τη διαγώνιο γραμμή των 45° (γραμμή ίσης διανομής), προκύπτει ότι για την περιφέρεια της Κρήτης η διανομή του εισοδήματος βελτιώνεται κυρίως μέσω των συντάξεων, ενώ οι υπόλοιπες κοινωνικές μεταβιβάσεις δεν ασκούν ιδιαίτερη επίδραση.

Στο Διάγραμμα 2.2, οι περιφέρειες κατατάσσονται από τα αριστερά προς τα δεξιά σύμφωνα με τον δείκτη ανισότητας GINI. Από τα στοιχεία που παρουσιάζονται παρατηρείται ότι σε όλες τις περιφέρειες της χώρας, όπως και στη επικράτεια, η μείωση των εισοδηματικών ανισοτήτων επιτυγχάνεται κυρίως μέσω των συντάξεων και δευτερευόντως μέσω των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων. Η περιφέρεια της Κρήτης εμφανίζει τη δεύτερη μικρότερη άνιση κατανομή εισοδήματος, αλλά και σχετικά μικρή επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων σε χρήμα στην μείωση της ανισότητας. Αντίθετα, την μεγαλύτερη εισοδηματική ανισότητα εμφανίζουν τα νησιά του Βορείου και Νοτίου Αιγαίου και τα Ιόνια Νησιά. Οι περιφέρειες της χώρας διαφοροποιούνται επίσης ως προς την επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων στην μείωση της συνολικής ανισότητας. Όμως, η επίδραση των μεταβιβάσεων αυτών στην μείωση της ανισότητας στην επικράτεια και στις επιμέρους περιφέρειες είναι σημαντικά πιο ασθενής από ότι στο σύνολο των χωρών της ΕΕ-27.

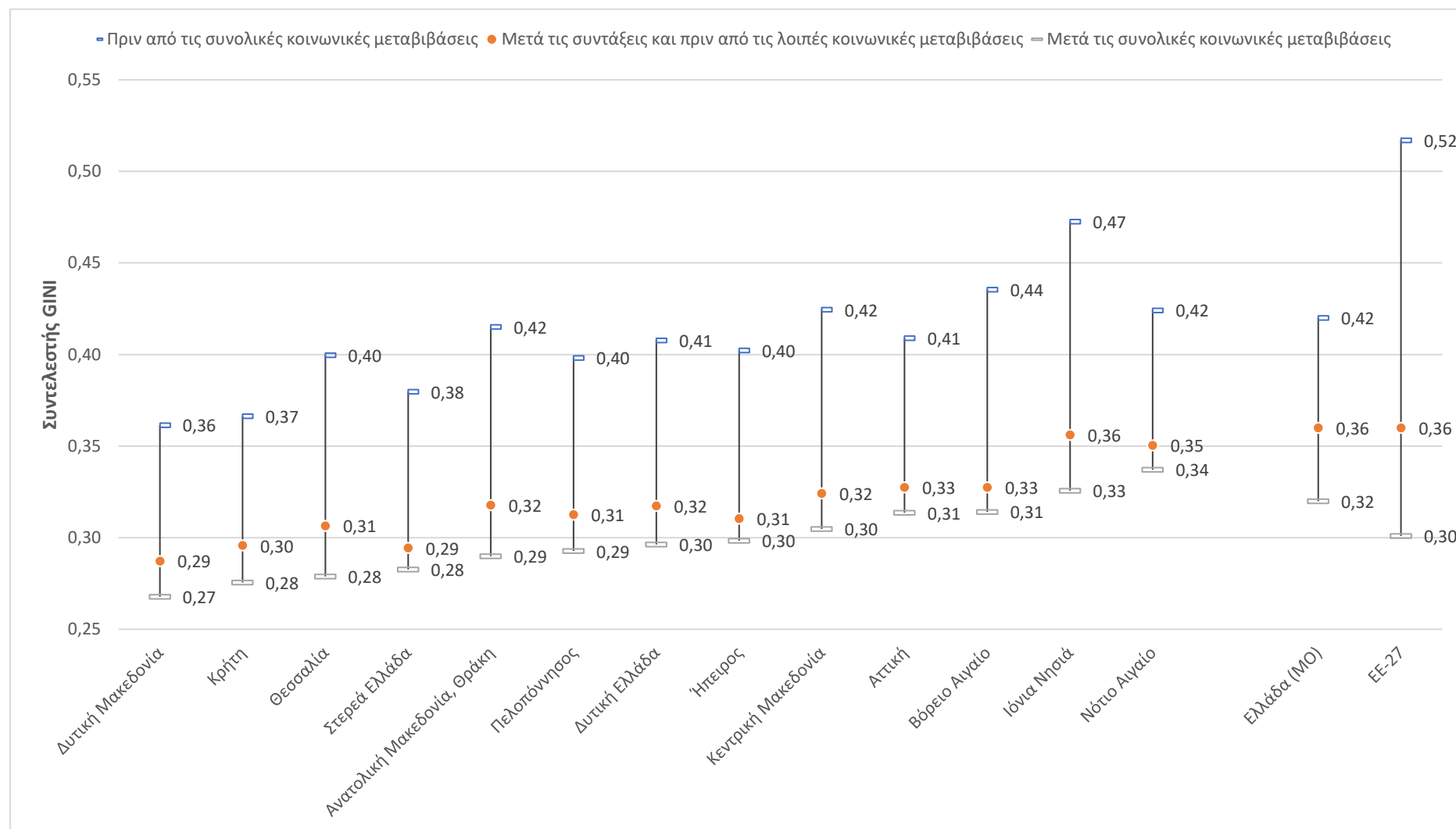
³ Ο δείκτης Gini προκύπτει από την καμπύλη Lorenz και είναι ο λόγος του εμβαδού του της περιοχής μεταξύ της καμπύλης ισοκατανομής και της καμπύλης Lorenz προς το εμβαδόν του τριγώνου που σχηματίζεται από την καμπύλη ισοκατανομής και τους δύο άξονες.

Διάγραμμα 2.1: Καμπύλη Lorenz πριν και μετά από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (Κρήτη, εισοδήματα 2020)

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC 2021 UDB

Διάγραμμα 2.2: Συντελεστής GINI πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις ανά περιφέρεια (Ελλάδα - Εισοδηματικό έτος 2020)

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC 2021 UD

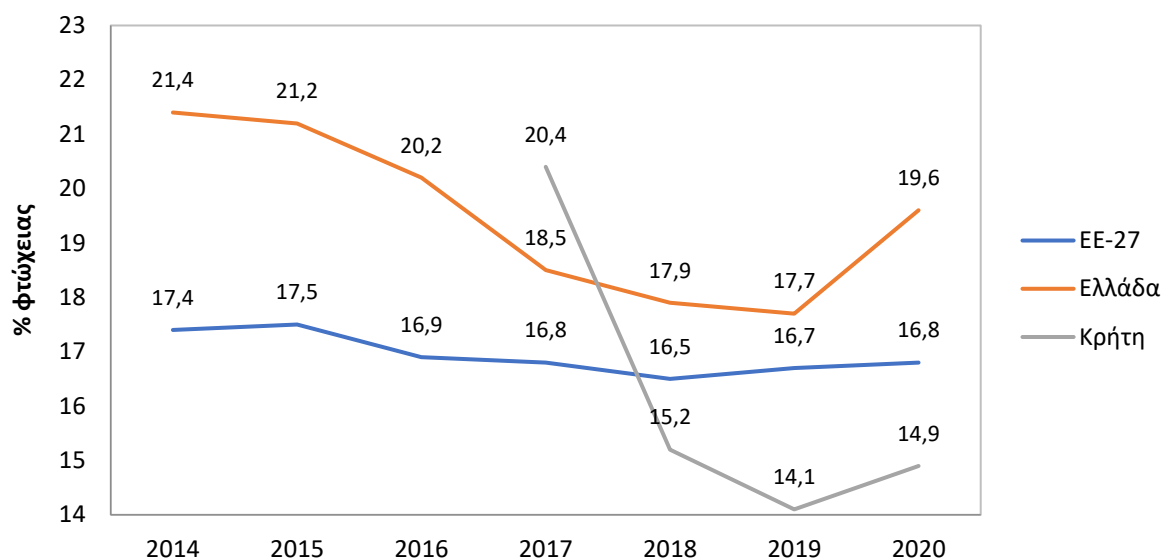
2.3 Φτώχεια και αποστέρηση

Μεγάλο μέρος της ανάλυσης αυτής εστιάζεται στον δείκτη σχετικής φτώχειας που ορίζεται στο 60% του εθνικού διάμεσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος (μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις). Το σχετικό αυτό μέτρο φτώχειας δεν προσφέρει άμεσες ενδείξεις πλούτου ή φτώχειας, αλλά περισσότερο εκτιμά το μερίδιο των ατόμων με χαμηλό εισόδημα σε σύγκριση με τους υπόλοιπους κατοίκους της ίδιας χώρας ή περιφέρειας (Eurostat, 2021). Πρόκειται για έναν μάλλον αυθαίρετο δείκτη, χωρίς κάποια ισχυρή θεωρητική ή εμπειρική τεκμηρίωση. Είναι όμως εύκολα κατανοητός, μπορεί να υπολογιστεί χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία με βάση τα διαθέσιμα δεδομένα (ή δεν απαιτεί τη συλλογή πολύπλοκων και πολυδάπανων δεδομένων) (Παπαθεοδώρου, 2018; 2020; Παπαθεοδώρου, Μισσός και Παπαναστασίου, 2020).

Το Διάγραμμα 2.3 απεικονίζει την εξέλιξη των ποσοστών φτώχειας στην Κρήτη, το σύνολο της χώρας και την ΕΕ-27. Μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι ο κίνδυνος σχετικής φτώχειας στην Ελλάδα είναι συστηματικά υψηλότερος από αυτός για το σύνολο της ΕΕ-27. Το 2018 το ποσοστό σχετικής φτώχειας στην Κρήτη είναι υψηλότερο από τη μέση τιμή της Ελλάδας και της ΕΕ-27. Τα επόμενα χρόνια η εικόνα αλλάζει εντελώς καθώς καταγράφονται καθοδικές τάσεις της σχετικής φτώχειας στην Κρήτη, αποκτώντας μεγαλύτερη διαφορά από τον μέσο όρο της χώρας και της ΕΕ-27. Ειδικότερα, κατά τη μετα-μνημονιακή περίοδο, η φτώχεια μειώθηκε στην Κρήτη κατά περίπου 6 ποσοστιαίες μονάδες μεταξύ των ετών 2017 και 2020. Παρ' όλα αυτά, κατά το τελευταίο έτος η σχετική φτώχεια αυξήθηκε κατά περίπου μια ποσοστιαία μονάδα γεγονός που αντανακλά τις επιπτώσεις της πανδημίας στην οικονομία.

Οι εκτιμήσεις με βάση τον δείκτη σχετικής φτώχειας θα πρέπει να ερμηνεύονται με προσοχή εξαιτίας διαφοροποιήσεων στην εξέλιξη της διανομής και του ύψους του εισοδήματος λόγω πχ. οικονομικών αναταραχών. Σε μια τέτοια περίπτωση, οι αμοιβές από την εργασία είναι οι πρώτες που προσαρμόζονται καθοδικά σε αντίθεση με τις συντάξεις και τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις, με αποτέλεσμα το διάμεσο εισόδημα και κατά συνέπεια το κατώφλι φτώχειας να μειώνονται αντίστοιχα. Με αυτό τον τρόπο, όμως, νοικοκυριά που πριν βρίσκονταν λίγο πιο κάτω από τη γραμμή φτώχειας, μπορεί να μετακινηθούν πάνω, ακόμη και αν η εισοδηματική τους κατάσταση δεν έχει αλλάξει. Δηλαδή νοικοκυριά που με τα ίδια εισοδήματα ταξινομούνταν ως φτωχά την μία περίοδο μπορεί τα αμέσως επόμενα χρόνια να ορίζονται ως μη φτωχά.

Διάγραμμα 2.3: Ποσοστά φτώχειας σε Ελλάδα (ΜΟ) και Κρήτη για τα εισοδηματικά έτη 2017-2020

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων της Eurostat

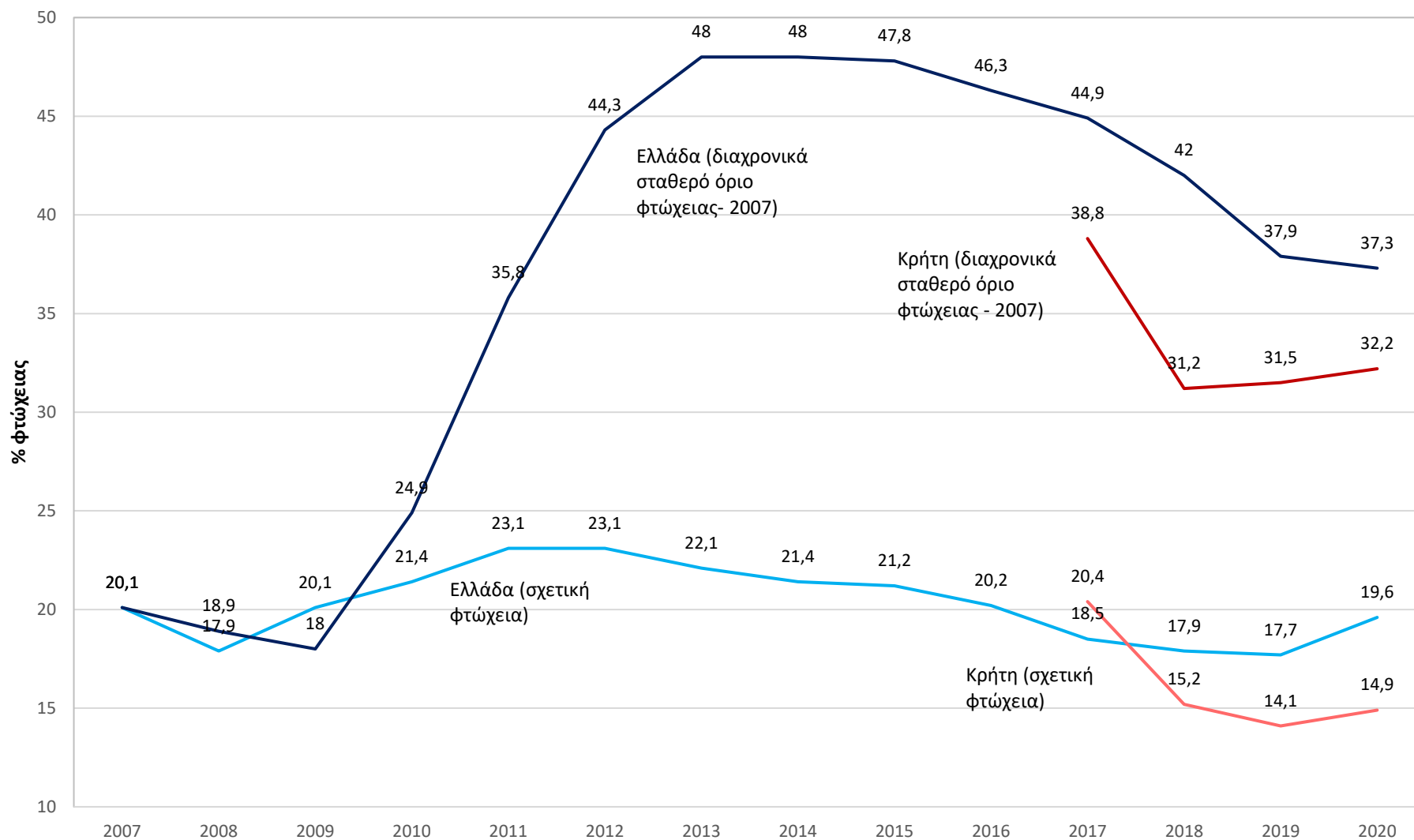
Το παραπλανητικό λοιπόν στοιχείο είναι ότι ο κίνδυνος σχετικής φτώχειας μπορεί να παραμείνει σταθερός ή ακόμη και να μειωθεί σε τέτοιες περιπτώσεις. Δηλαδή ενώ μπορεί υπάρχει επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης αυτή δεν αποτυπώνεται στον κίνδυνο φτώχειας

Ο δείκτης φτώχειας με βάση ένα διαχρονικά σταθερό όριο μας επιτρέπει τις διαχρονικές συγκρίσεις του επιπέδου διαβίωσης του πληθυσμού, ιδιαίτερα σε περιόδους όπου παρατηρούνται έντονες μεταβολές στο ύψος του ΑΕΠ και των εισοδημάτων των κατοίκων μιας χώρας ή περιοχής. Ο δείκτης αυτός χρησιμοποιεί ένα διαχρονικά σταθερό όριο φτώχειας ενός συγκεκριμένου έτους (πχ. 2008) και σταθμίζοντας τα εισοδήματα ως προς τις αλλαγές στην αγοραστική δύναμη, για να αποτυπώσει αν υπάρχει βελτίωση στις συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών. Ο στόχος της σύγκρισης είναι να φανεί αν ο κίνδυνος φτώχειας έχει αλλάξει μέσα στον χρόνο σε απόλυτους και σχετικούς όρους. Ο δείκτης του διαχρονικά σταθερού ορίου φτώχειας ορίζεται ως το ποσοστό της σχετικής φτώχειας για ένα έτος βάσης, προσαρμοσμένο στον πληθωρισμό. Έτσι, ο δείκτης αυτός αποτυπώνει την πραγματική εικόνα, καθώς δεν επηρεάζεται από αλλαγές στο διάμεσο ισοδύναμο εισόδημα, ενώ συμβάλλει στη μέτρηση της σχετικής φτώχειας όταν το διάμεσο εισόδημα μειώνεται. Η αύξηση του σταθμισμένου κινδύνου φτώχειας είναι σημάδι χειροτέρευσης των συνθηκών διαβίωσης των χαμηλότερων εισοδηματικά νοικοκυριών. Κάτι αντίστοιχο συνέβη στην Ελλάδα (και στην Κρήτη) κατά την περίοδο της μεγάλης ύφεσης και της δημοσιονομικής προσαρμογής (βλ. Διάγραμμα 2.4).

Όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε με η σχετική φτώχεια στο σύνολο της χώρας παρουσιάζει μια σχετικά μικρή αύξηση την περίοδο της κρίσης από 17,9 το 2008 στο 23,1% το 2011 για να επανέλθει στο ίδια επίπεδο μετά το 2017. Το 2020 ο κίνδυνος σχετικής φτώχειας αυξάνει στο 19,6% , γεγονός που μπορεί να αποδοθεί στις επιπτώσεις της πανδημίας. Αντίστοιχα στην Κρήτη ο κίνδυνος σχετικής φτώχειας το 2017 ήταν 20,4%, υψηλότερος του αντίστοιχου εθνικού μέσου όρου. Έκτοτε όμως μειώνεται όμως σημαντικά και κινείται σε χαμηλότερα επίπεδα από το σύνολο της χώρας. Έτσι το 2019 ο κίνδυνος φτώχειας στην Κρήτη είναι 14,1% για να αυξηθεί σε 14,9% το 2020.

Όπως όμως επισημάνθηκε προηγουμένως, ο κίνδυνος σχετικής φτώχειας, ιδιαίτερα σε περιόδους ύφεσης, δεν αποτυπώνει τις πραγματικές αλλαγές στο επίπεδο διαβίωσης του πληθυσμού. Αυτό μπορεί να αποτυπωθεί καλύτερα με την χρήση του διαχρονικού σταθερού ορίου φτώχειας, και με στάθμιση των εισοδημάτων με βάση την αγοραστική τους δύναμη. Χρησιμοποιώντας λοιπόν το όριο φτώχειας του 2007 (έρευνας 2008) θα διαπιστώσουμε πως η φτώχεια στο σύνολο της επικράτειας παρουσιάζει μια δραματική επιδείνωση την περίοδο της κρίσης και της εφαρμογής των πολιτικών λιτότητας. Έτσι από 18% το 2009 ανέρχεται σε 48% το 2013. Δηλαδή το 2013 ο μισός πληθυσμός της χώρας έχει επίπεδο διαβίωσης αντίστοιχο με αυτό που είχε το φτωχότερο 18% πριν 4 χρόνια. Η φτώχεια διατηρείται έκτοτε σε αντίστοιχα υψηλά επίπεδο παρουσιάζοντας μικρή μείωση μετά το 2015. Παρομοίως, με βάση το διαχρονικά σταθερό όριο φτώχειας, στην Κρήτη ο κίνδυνος φτώχειας ανέρχεται στο 38,8% το 2017, μειώνεται στο 31,2% το 2018, όμως έκτοτε εμφανίζει μικρή άνοδο.

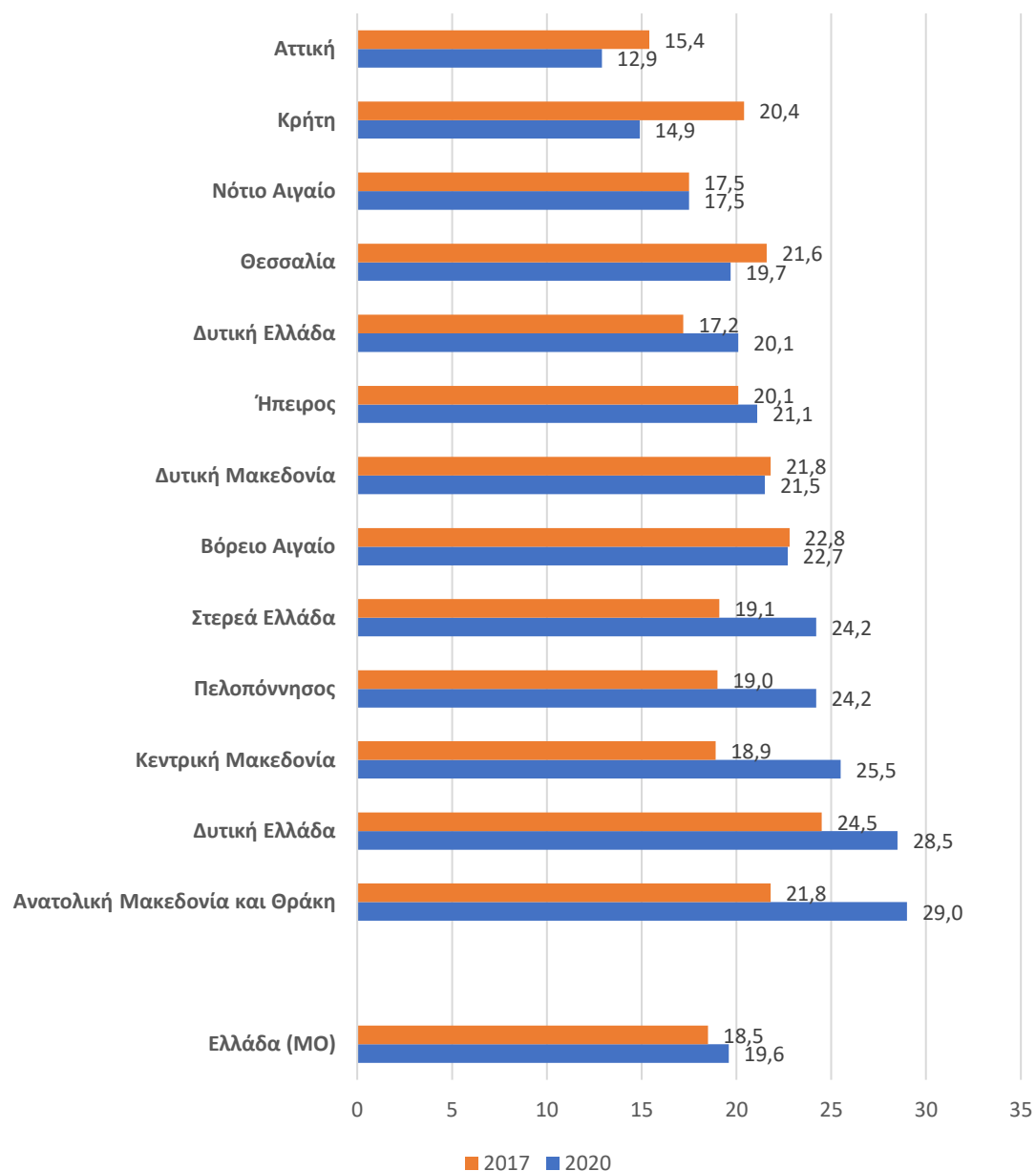
Διάγραμμα 2.4: Σχετική φτώχεια και διαχρονικά σταθερού ορίου φτώχεια (Ελλάδα και Κρήτη, έτη έρευνας 2008-2021, εισοδηματική έτη 2007-2020)

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων της Eurostat

Η Κρήτη διαθέτει ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά εισοδηματικής φτώχειας μεταξύ των περιφερειών της χώρας και σημαντικά χαμηλότερο από σύνολο της επικράτειας (Διάγραμμα 2.5). Στην πραγματικότητα καταλαμβάνει τη δεύτερη καλύτερη θέση μετά την Αττική. Αντίθετα, η περιφέρεια με τη χειρότερη επίδοση τα τελευταία χρόνια είναι η Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Μέσα από τη σύγκριση των ετών 2017 και 2020, στην Κρήτη προκύπτει μείωση της φτώχειας κατά 5,5 ποσοστιαίες μονάδες που είναι η μεγαλύτερη μεταξύ των 13 περιφερειών της χώρας. Η μεγαλύτερη αύξηση της φτώχειας με 7,8 ποσοστιαίες μονάδες καταγράφεται στην περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης.

Διάγραμμα 2.5: Ποσοστό φτώχειας ανά περιφέρεια στην Ελλάδα (2017 και 2020)

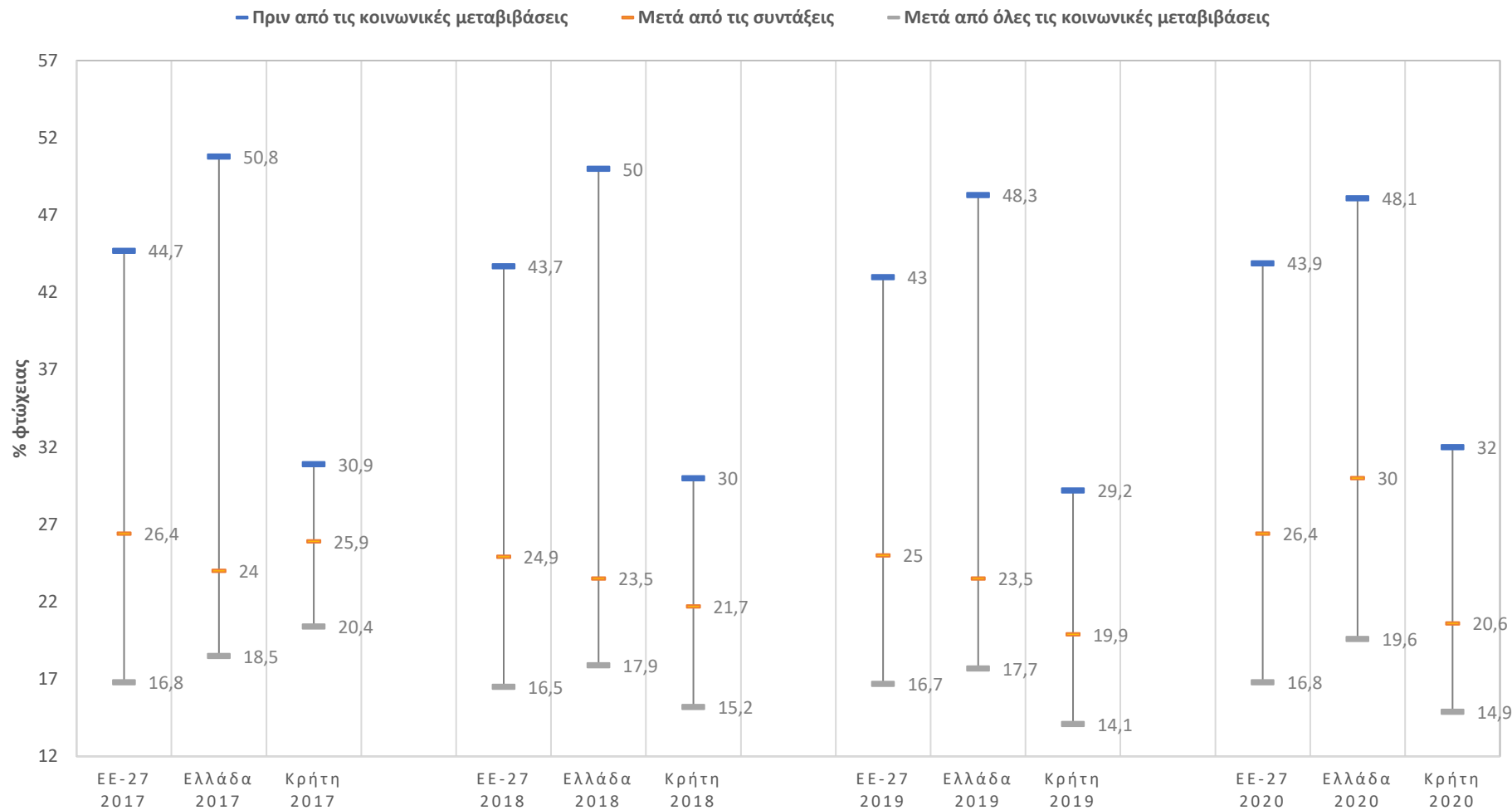

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων της Eurostat

Στο Διάγραμμα 2.6 αποτυπώνεται η μείωση της φτώχειας που επιτυγχάνεται μέσω των μηχανισμών αναδιανομής του κοινωνικού κράτους και συγκεκριμένα των χρηματικών κοινωνικών μεταβιβάσεων, στο σύνολο της χώρας και στην περιφέρεια Κρήτης. Οι κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα ή σε είδος επιδιώκουν να καταπολεμήσουν τους κοινωνικούς κινδύνους σύμφωνα με το ESSPROS. Οι κίνδυνοι αυτοί είναι οι εξής: γήρας, χηρεία, οικογένεια, ανεργία, ασθένεια, αναπηρία, στέγαση, κοινωνικός αποκλεισμός. Για τις ανάγκες της εμπειρικής ανάλυσης, οι κοινωνικές μεταβιβάσεις διακρίνονται σε συντάξεις (γήρατος και χηρείας) και λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (παροχές προς την οικογένεια, τους ανέργους, τους ασθενείς/ανάπηρους, κοκ.).

Οι κοινωνικές μεταβιβάσεις μειώνουν διαχρονικά ολοένα και περισσότερο τον δείκτη φτώχειας στην Κρήτη. Ωστόσο, παρατηρείται ότι ολοένα και μεγαλύτερη επίδραση στη μείωση της φτώχειας εμφανίζουν οι συντάξεις σε σχέση με τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις. Δηλαδή, το ασθενές σημείο του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην Ελλάδα – η έμφαση στις συντάξεις με την περιορισμένη αναδιανεμητική ισχύ κυρίως στο πλαίσιο του ατομικού κύκλου ζωής (Πετμεζίδου και Παπαθεοδώρου, 2004; 2005)- συνεχίζει να αποτελεί τον κανόνα ως προς τη λογική εφαρμογής της κοινωνικής πολιτικής τόσο στο σύνολο της χώρας όσο και στην περιφέρεια της Κρήτης. Αντίθετα, οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις έχουν δευτερεύοντα ρόλο στην άμβλυνση της φτώχειας και της αποστέρησης, μολοντί διαθέτουν πολύ σημαντική αναδιανεμητική επίδραση (ιδίως όταν είναι καθολικού χαρακτήρα, όπως μαρτυρά η περίπτωση των σκανδιναβικών χωρών), καθώς διοχετεύονται πόροι από τους πλούσιους στους φτωχούς, από τους υγιείς στους ασθενείς, από τους εργαζόμενους στους ανέργους, κοκ. Η διανεμητική επίδραση των λοιπών, εκτός συντάξεων, κοινωνικών μεταβιβάσεων σε χρήμα, είναι πιο ασθενής στην Κρήτη από ότι στο σύνολο της επικράτειας.

Διάγραμμα 2.6: Ποσοστά φτώχειας πριν και μετά από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (Ελλάδα, Κρήτη, εισοδήματα 2017-2020)

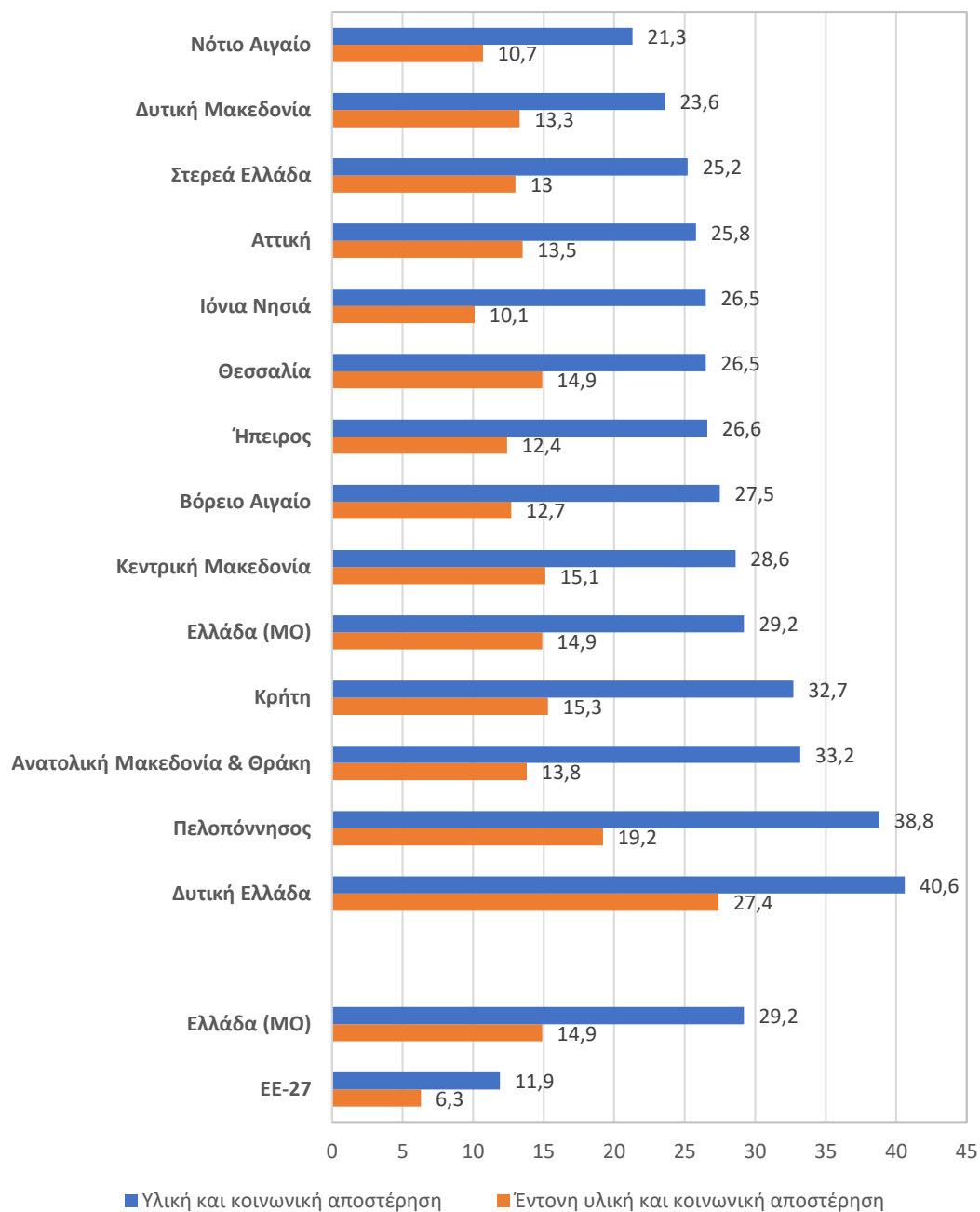
Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC 2021 UDB

Συμπληρωματικά στον δείκτη σχετικής φτώχειας, η Eurostat έχει καθιερώσει τον υπολογισμό πρόσθετων δεικτών αποστέρησης. Στο πλαίσιο αυτό προτάθηκε ως εναλλακτικό μέτρο της φτώχειας ο δείκτης της υλικής και κοινωνικής αποστέρησης. Πρόκειται για ένα μέτρο αποτύπωσης των συνθηκών διαβίωσης που δεν βασίζεται σε στοιχεία του εισοδήματος, αλλά αποτυπώνει την ικανότητα του νοικοκυριού να καλύψει ορισμένες βασικές ανάγκες (αγαθά, υπηρεσίες και δραστηριότητες) που θεωρούνται κρίσιμες για την ευημερία και το επίπεδο διαβίωσης. Οι ανάγκες αυτές είναι οι ακόλουθες:

- Έκτακτες αλλά απαραίτητες δαπάνες
- Διακοπές διάρκειας μιας εβδομάδας τον χρόνο
- Δάνεια, λογαριασμοί κοινής ωφέλειας, ενοίκιο, κλπ.
- Γεύμα με κρέας ή ψάρι (ή χορτοφαγικό ισοδύναμο) κάθε δεύτερη μέρα
- Επαρκής θέρμανση στο σπίτι
- Αυτοκίνητο
- Αντικατάσταση φθαρμένων επίπλων
- Πρόσβαση στο διαδίκτυο
- Αντικατάσταση φθαρμένων ρούχων και αγορά νέων
- Κατοχή δυο ζευγαριών παπουτσιών
- Διάθεση εισοδήματος για προσωπική χρήση κάθε εβδομάδα
- Υπαίθριες δραστηριότητες
- Συχνές συναντήσεις με συγγενείς και φίλους

Ένα άτομο θεωρείται ότι βιώνει υλική και κοινωνική αποστέρηση αν αδυνατεί να ικανοποιήσει τουλάχιστον 5 από τις παραπάνω 13 βασικές ανάγκες και έντονη υλική και κοινωνική αποστέρηση αν δεν μπορεί να καλύψει τουλάχιστον 7 από τις ανάγκες αυτές. Τα σχετικά στοιχεία για την Κρήτη και τις λοιπές περιφέρειες της χώρας παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 2.7.

Διάγραμμα 2.7: Ποσοστό του πληθυσμού της Κρήτης που αδυνατεί να καλύψει βασικές υλικές και κοινωνικές ανάγκες ανά περιφέρεια στην Ελλάδα (2021)

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων της Eurostat

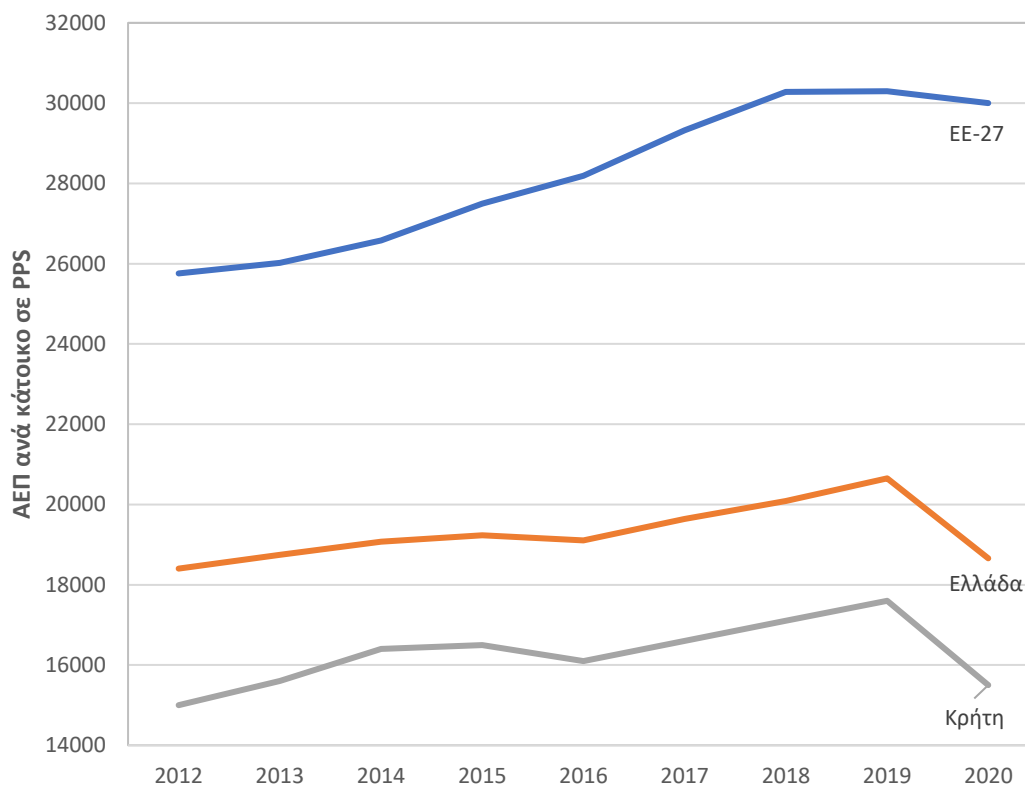
Με βάση τον δείκτη αυτό προκύπτει ότι το ποσοστό των ατόμων στην Κρήτη που αντιμετώπισαν υλική και κοινωνική αποστέρηση το 2021 βρισκόταν στο 32,7%, ενώ σε έντονη υλική και κοινωνική αποστέρηση ανερχόταν το 15,3%. Οι δείκτες αυτοί είναι υψηλότεροι

από τις αντίστοιχες τιμές για το σύνολο της χώρας αλλά και από τις περισσότερες περιφέρειες.

Παρόλο που η Κρήτη εμφανίζει χαμηλότερα επίπεδα εισοδηματικής φτώχειας παρουσιάζει ιδιαίτερα υψηλούς δείκτες υλικής και κοινωνικής αποστέρησης. Το γεγονός αυτό, ενδέχεται να αντανakλά τις διαφοροποιήσεις ως προς το επίπεδο των κοινωνικών παροχών σε είδος, που έχει σημαντική επίδραση στο διαθέσιμο εισόδημα που απομένει στα χαμηλά εισοδηματικά νοικοκυριά για την κάλυψη άλλων αναγκών. Θα πρέπει όμως να επισημανθεί ότι τιμές αυτές απέχουν υπερβολικά πολύ από τις αντίστοιχες για τον μέσο όρο της ΕΕ-27. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει την δυσμενή θέση της χώρας όσον αφορά τις συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ. Τόσο η Κρήτη όσο και το σύνολο της χώρας παρουσιάζουν τριπλάσια σχεδόν ποσοστά υλικής και κοινωνικής αποστέρησης από το μέσο όρο της ΕΕ-27. Έτσι, η υλική και κοινωνική αποστέρηση στην ΕΕ-27 είναι 11,9% ενώ οι αντίστοιχες τιμές για το Κρήτη και το σύνολο της χώρας είναι 32,7% και 29,2%. Επίσης η έντονη υλική και κοινωνική αποστέρηση στην ΕΕ-27 είναι 6,3% ενώ οι αντίστοιχες τιμές για την Κρήτη και το σύνολο της χώρας είναι 15,3,7% και 14,9% (βλ. Διάγραμμα 2.7).

Περαιτέρω, το ΑΕΠ αποτελεί δείκτη της συνολικής ποσότητας των αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται σε μια χώρα ή περιφέρεια. Εκπεφρασμένο σε μονάδες αγοραστικής δύναμης (PPS) εξαλείφει διαφορές στα επίπεδα των τιμών μεταξύ των χωρών. Ο υπολογισμός στη βάση κατοίκων/κατά κεφαλή επιτρέπει τη σύγκριση οικονομιών και περιφερειών που διαφέρουν σημαντικά σε πληθυσμό. Όπως φαίνεται από το Διάγραμμα 2.8, από το 2012 το κατά κεφαλή ΑΕΠ στην Κρήτη είναι πολύ χαμηλότερο από αυτό για το σύνολο της χώρας που επίσης κυμαίνεται σε εξαιρετικά πιο χαμηλά επίπεδα από το αντίστοιχο μέσο για το σύνολο της ΕΕ-27. Επιπρόσθετα μεταξύ 2019-2020 καταγράφεται μία σημαντική μείωση του κατά κεφαλή ΑΕΠ σε Κρήτη και Ελλάδα που προφανώς οφείλεται στις επιπτώσεις τις πανδημίας, σε αντίθεση με την ΕΕ-27 που δεν παρουσιάζει κάποια αξιοσημείωτη μεταβολή. Αυτό καταδεικνύει πως η επίδραση της πανδημίας στο εισόδημα και το ΑΕΠ τόσο συνολικά της χώρας όσο και της Κρήτης ήταν ιδιαίτερα δριμείς σε σχέση με τις περισσότερες χώρες της ΕΕ.

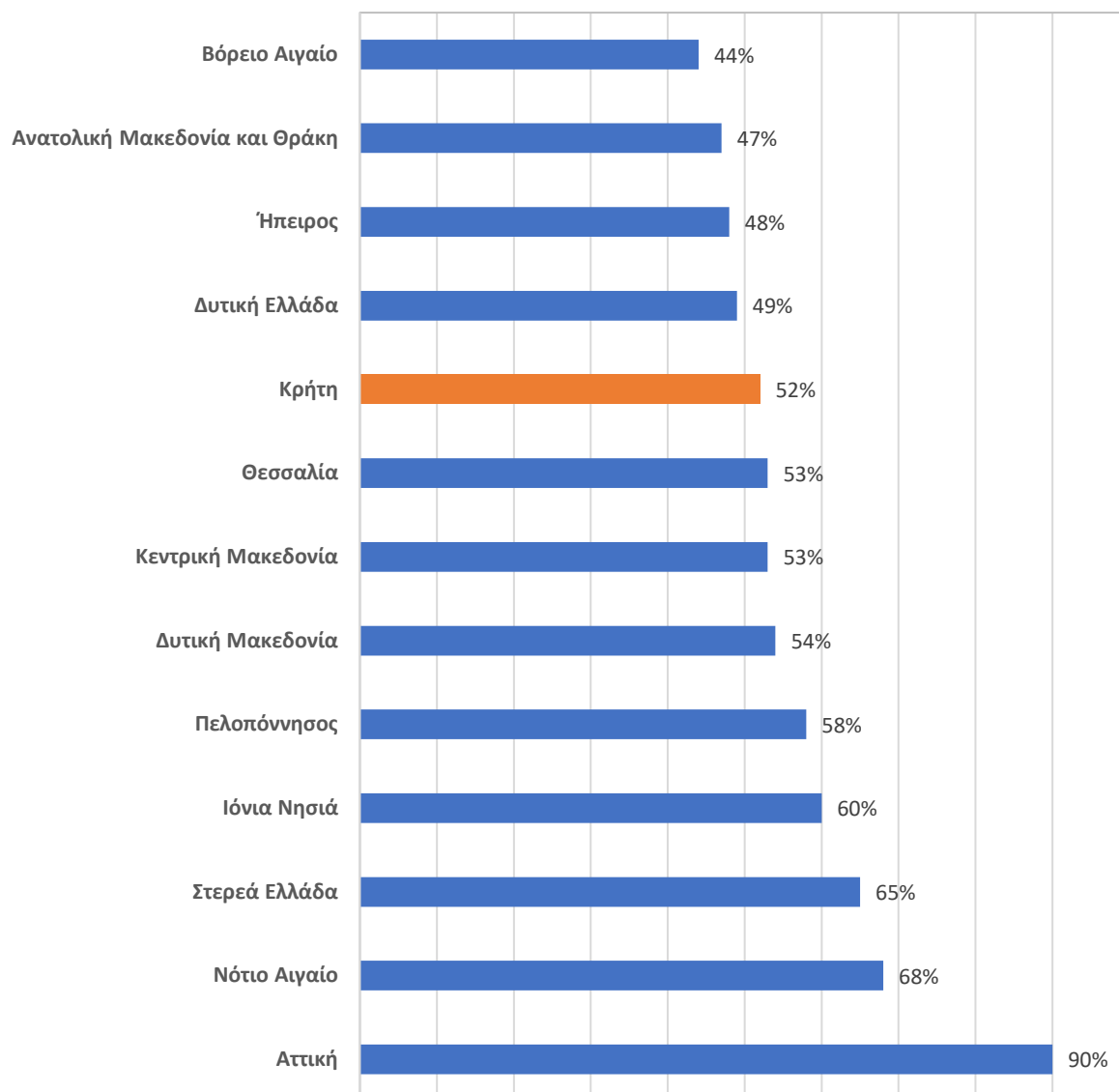
Διάγραμμα 2.8: ΑΕΠ ανά κάτοικο σε PPS (ΕΕ-27, Ελλάδα, Κρήτη)

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC 2021 UDB

Η Κρήτη καταλαμβάνει την 219^η θέση στο σύνολο 277 περιφερειών της ΕΕ-27 και την 5^η θέση μεταξύ των 13 περιφερειών της χώρας όσον αφορά τον δείκτη του κατά κεφαλή ΑΕΠ σε PPS. Το μερίδιο του ΑΕΠ που αντιστοιχεί σε κάθε κάτοικο της Κρήτης συρρικνώνεται έντονα σε σύγκριση με τον μέσο όρο των περιφερειών στην ΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, το 2009 το κατά κεφαλή ΑΕΠ της Κρήτης βρισκόταν στο 83% του μέσου όρου της ΕΕ-27, ενώ το 2020 μόλις στο 52%, δηλαδή περίπου στο μισό του μέσου όρου (βλ. Διάγραμμα 2.9). Έτσι, με βάση την ταξινόμηση των περιφερειών σε τρεις κατηγορίες: 1 = λιγότερο ανεπτυγμένες (ΑΕΠ ανά κάτοικο μικρότερο από το 75% του μέσου όρου της ΕΕ), 2 = μεταβατικές (ΑΕΠ ανά κάτοικο ανάμεσα στο 75% και 90% του μέσου όρου της ΕΕ και γ) 3 = περισσότερο ανεπτυγμένες (ΑΕΠ ανά κάτοικο μεγαλύτερο του 90% του μέσου όρου της ΕΕ), η Κρήτη κατατάσσεται στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες στο πλαίσιο της ΕΕ-27.

Διάγραμμα 2.9: Κατάταξη των περιφερειών της Ελλάδας με βάση το κατά κεφαλήν ΑΕΠ (σε PPS) ως % του μέσου όρου της ΕΕ-27 (2021)

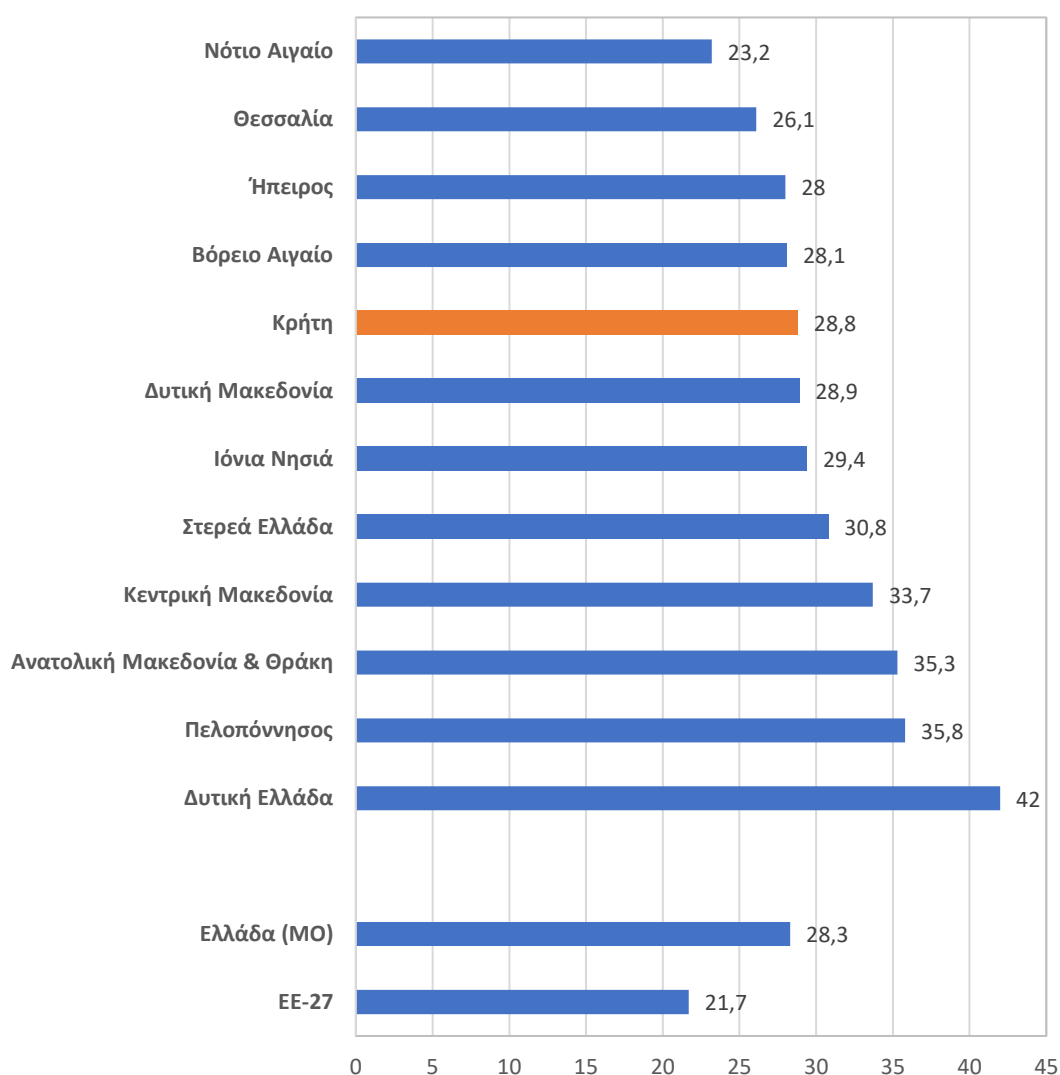
Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων της Eurostat

Στο πλαίσιο μιας πολυδιάστατης εκτίμησης της φτώχειας έχει προταθεί ο δείκτης φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού που επιχειρεί να συνδυάσει στοιχεία της φτώχειας, της υλικής αποστέρησης και του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας. Ο δείκτης αυτός αποτελεί ορόσημο για τον στόχο της στρατηγικής προώθησης της κοινωνικής ενσωμάτωσης στις χώρες της ΕΕ με χρονικό ορίζοντα το 2030. Ο στόχος του 2030 για τη φτώχεια αποσκοπεί στη μείωση του αριθμού των ατόμων που διατρέχουν τον κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού κατά τουλάχιστον 15 εκατομμύρια έως το 2030, από τα οποία τα 5 εκατομμύρια τουλάχιστον να είναι παιδιά. Ενώπιον της αβεβαιότητας και των προκλήσεων, η μόνη βιώσιμη επιλογή

είναι να διασφαλιστεί ότι κάθε απόφαση που λαμβάνεται κατά την κρίσιμη αυτή περίοδο οδηγεί πιο κοντά σε κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς στόχους. Η στρατηγική Ευρώπη 2030 δίνει έμφαση στην ανθεκτική φύση, τη βιώσιμη οικονομία και τις υγιείς ζωές

Ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού που εμφανίζει η Κρήτη είναι 28,8%, πολύ κοντά στον μέσο όρο της χώρας (28,3%). Κατά συνέπεια, σχεδόν ο ένας στους τρεις κατοίκους της Κρήτης αντιμετωπίζει συνθήκες φτώχειας, υλικής αποστέρησης ή αποκλεισμού από την αγορά εργασίας. Η απόσταση της Κρήτης από τη μέση τιμή της ΕΕ-27 κυμαίνεται γύρω στις 7 ποσοστιαίες μονάδες.

Διάγραμμα 2.10: Κατάταξη περιφερειών της Ελλάδας με βάση τον δείκτη κινδύνου φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (2021)

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων της Eurostat

Συμπερασματικά, η εμπειρική ανάλυση για την κοινωνική διαβίωση και ευημερία των κατοίκων της Κρήτης παρουσιάζει διαφοροποιημένες εικόνες ανάλογα με τον δείκτη που χρησιμοποιείται κάθε φορά. Με βάση την εισοδηματική ανισότητα και τη σχετική φτώχεια, η Κρήτη επιτυγχάνει καλές επιδόσεις σε σύγκριση με την υπόλοιπη χώρα. Η φτώχεια όμως παραμένει σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα συγκρινόμενη με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ. Με βάση όμως την υλική και κοινωνική αποστέρηση, η θέση της Κρήτης αποδυναμώνεται στην κλίμακα κοινωνικής διαβίωσης της χώρας και είναι ιδιαίτερα δυσμενής σε σύγκριση με την ΕΕ-27. Με βάση το ΑΕΠ κατά κεφαλήν (σε PPS), καταγράφεται μείωση του επιπέδου διαβίωσης των κατοίκων της Κρήτης συγκρινόμενο με τον μέσο όρο της ΕΕ-27. Ως προς τον δείκτη φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού, η Κρήτη τοποθετείται κάπου κοντά στη μέση τιμή της χώρας. Επιπροσθέτως, χρειάζεται να σχολιασθεί η αποτελεσματικότητα της κοινωνικής προστασίας για την προώθηση της κοινωνικής ευημερίας στην Κρήτη. Όπως συμβαίνει και στο σύνολο της χώρας, έτσι και στη Κρήτη, οι συντάξεις αποτελούν το βασικό εργαλείο για την άμβλυνση της ανισότητας και της φτώχειας μέσω των κοινωνικών μεταβιβάσεων σε χρήμα. Οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις έχουν ένα ιδιαίτερα ασθενή διανεμητικό ρόλο.

Κεφάλαιο 3

3.1 Η μέση καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών

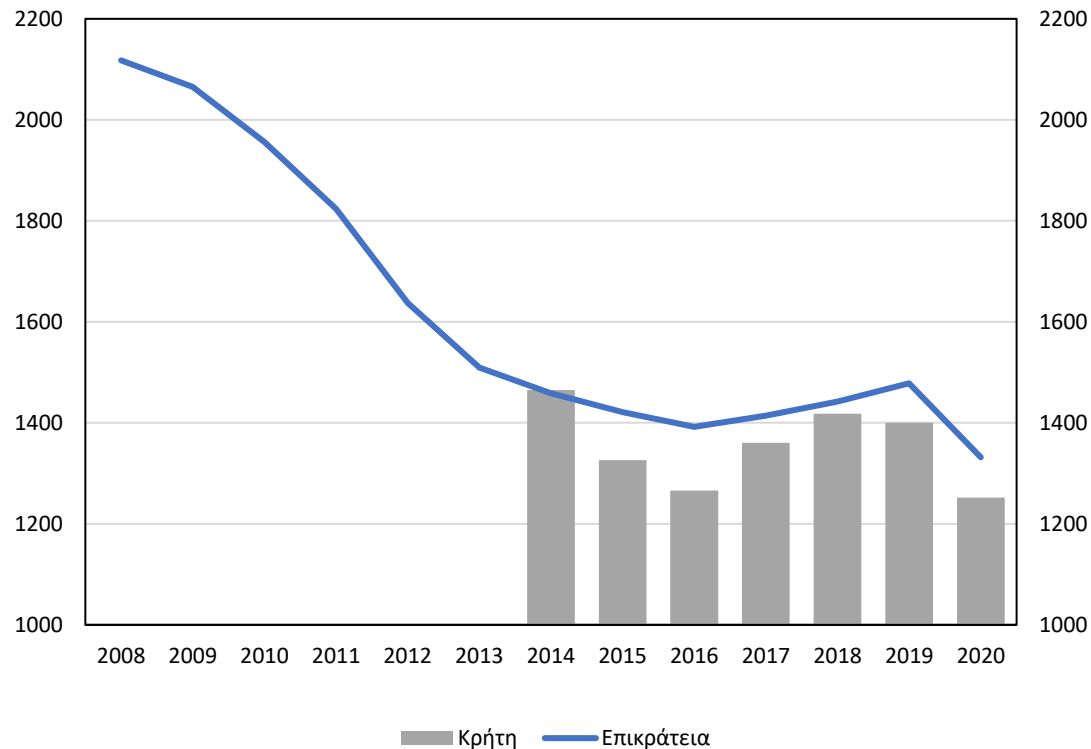
Όλα τα παραπάνω συντείνουν στο ότι η κρίση του 2009 διαδραμάτισε έναν ουσιαστικό ρόλο στον περαιτέρω μετασχηματισμό της περιφερειακής οικονομίας και των συνθηκών διαβίωσης του πληθυσμού της Κρήτης. Οι μακροχρόνιες τάσεις αλλαγών της φυσιογνωμίας του παραγωγικού ιστού και των επαγγελματιών, ακολούθησαν σε μεγάλο βαθμό τις αντίστοιχες ανακατατάξεις που παρουσιάζονται και στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας και που διαμόρφωσαν ένα νέο πλαίσιο συνθηκών απασχόλησης, ως απαίτηση των ευρύτερων πολιτικών εσωτερικής υποτίμησης που ασκήθηκαν – ειδικότερα από το 2010 και ύστερα. Σύμφωνα με τα δεδομένα, οι εν λόγω εξελίξεις αποτυπώνονται στην κατανομή του εισοδήματος, στο επίπεδο ανισότητας, στις συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού και σε αλλαγές στο σύστημα κοινωνικής προστασίας (Παπαθεοδώρου, Μισσός και Παπαναστασίου, 2020; Missos, 2021).

Στην παρούσα ενότητα γίνεται χρήση των μικρο-δεδομένων της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών (Household Budget Survey - ΕΟΠ) η οποία εκπονείται σε ετήσια βάση από την ΕΛΣΤΑΤ. Η ΕΟΠ συλλέγει στοιχεία για τις δαπάνες των νοικοκυριών και τις ομαδοποιεί μεταξύ 12 διαφορετικών κατηγοριών, κάθε μία εκ των οποίων απαρτίζεται από σημαντικό αριθμό υποκατηγοριών/προϊόντων. Από το 2014, η έρευνα δημοσιεύει και περιφερειακά δεδομένα για το επίπεδο δαπανών των νοικοκυριών. Έτσι, το Διάγραμμα 3.1, παρουσιάζει το ύψος της μέσης μηνιαίας χρηματικής δαπάνης των νοικοκυριών στην Επικράτεια (2008-2020) και στην Κρήτη (2014-2020), σε ονομαστικές τιμές.

Όπως είναι προφανές, από το 2008 έως και το 2016, η πτώση της μέσης μηνιαίας δαπάνης των νοικοκυριών στην Επικράτεια είναι ιδιαίτερα σημαντική. Συγκεκριμένα, η πτώση υπολογίζεται ότι ανέρχεται στο επίπεδο του 34,3% – αρκετά μεγαλύτερη από εκείνη της μείωσης του ΑΕΠ. Το 2014, τα μέσα επίπεδα συνολικών δαπανών των νοικοκυριών Επικράτειας και Κρήτης εκτιμώνται περίπου ίσα. Κατά την περίοδο που ακολουθεί όμως, η αντίστοιχη δαπάνη στην Κρήτη εμφανίζεται αρκετά πιο περιορισμένη. Το 2016 η αντίστοιχη δαπάνη αγγίζει το 90% του μέσου επιπέδου της Επικράτειας ενώ, η βραχύβια, ήπια ανοδική πορεία που ακολουθεί στη χώρα δεν αντανakλάται και στην περιφέρεια Κρήτης, η αύξηση της οποίας ανακόπτεται κατά έναν χρόνο νωρίτερα (2018). Τέλος, τα δεδομένα του 2020 – της χρονιάς που στιγματίστηκε από το κλείσιμο της οικονομίας στην προσπάθεια

περιορισμού της διασποράς του COVID-19, η μέση μείωση των δαπανών στην Κρήτη ήταν εντονότερη σε σύγκριση με τον μέσο όρο της Επικράτειας.

Διάγραμμα 3.1: Μέση μηνιαία χρηματική δαπάνη νοικοκυριών σε ευρώ, ονομαστικές τιμές, Επικράτεια και περιφέρεια Κρήτης, 2008-2020.

Πηγή: Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών, ΕΛΣΤΑΤ

Οι μεταβολές που καταγράφονται στο Διάγραμμα 3.1 είναι το αποτέλεσμα της γενικής περιστολής του επιπέδου δαπανών των νοικοκυριών που απαρτίζεται από ένα σημαντικό εύρος διαφορετικών αγαθών και υπηρεσιών, τα οποία συνηθίζουν ή επιθυμούν να καταναλώνουν, και που σε τελική ανάλυση, ανταποκρίνεται στο καταναλωτικό πρότυπο της κάθε περιφέρειας ανά περίοδο. Ύστερα από τις εκτεταμένες περικοπές των δημοσίων δαπανών και την συρρίκνωση των εισοδημάτων και των αποδοχών των εργαζομένων της περιόδου 2010-2018, τα νοικοκυριά αναγκάστηκαν στον περιορισμό των διαφορετικών κατηγοριών των δαπανών τους, αναθεωρώντας την προηγούμενη ιεράρχηση που αποτυπωνόταν στο παλαιότερο – προ κρίσης – πρότυπο ιδιωτικής κατανάλωσης. Συνεπώς, ανάλογα με τον βαθμό ελαστικότητας των αγαθών-υπηρεσιών (είτε προς την τιμή, είτε προς το εισόδημα), η ανταπόκριση αυτών στις εκάστοτε μεταβολές (συνδυαστικές μεταβολές τιμών-εισοδημάτων) αναμένεται να είναι διαφορετική. Υπό αυτό το πρίσμα, ο Πίνακας 3.1 αποτυπώνει τις υπολογιζόμενες ποσοστιαίες μεταβολές των μέσων δαπανών των

νοικοκυριών κατά κατηγορία, για την περίοδο 2014-2020, κατά την οποία υπάρχουν περιφερειακά δεδομένα.

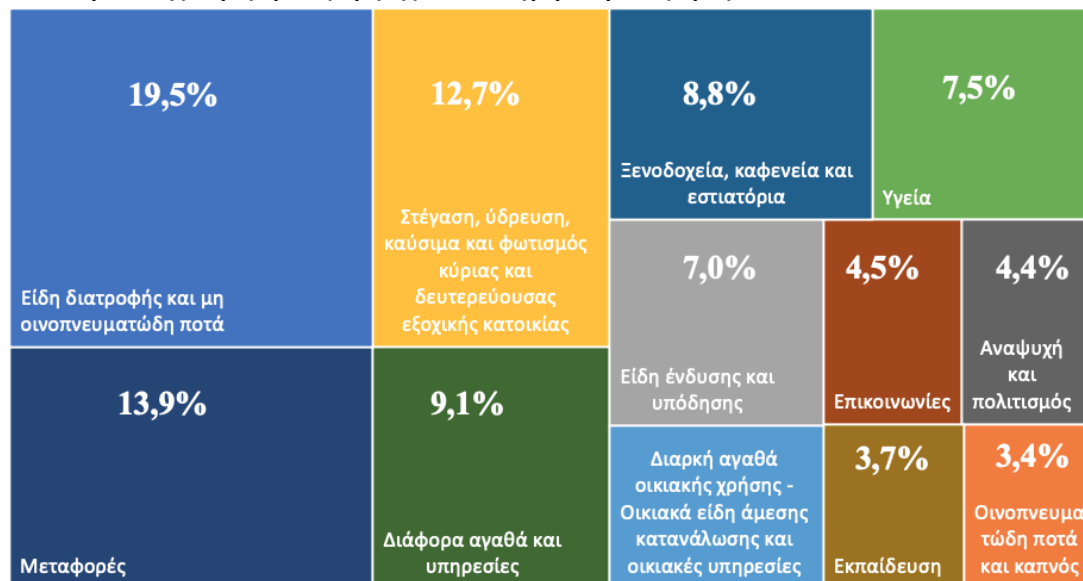
Η μέση δαπάνη των ειδών διατροφής δεν χαρακτηρίζεται από σημαντικές μεταβολές. Από την άλλη μεριά, τα είδη ένδυσης και υπόδησης περιορίστηκαν κατά 1/3 στην περιφέρεια Κρήτης και κατά 1/4 στην Επικράτεια. Την ίδια περίοδο, εμφανίζεται αύξηση των δαπανών που αφορούν στο κόστος στέγασης, το οποίο για την Κρήτη είναι αρκετά σημαντικό, καθώς κινείται ανοδικά κατά 12,7%. Αναφορικά με τη συγκεκριμένη κατηγορία, περιλαμβάνει μια σειρά δαπανών που εκτείνονται από το ύψος του ενοικίου (εάν δεν υπάρχει ιδιοκατοίκηση) έως και τις δαπάνες συντήρησης και θέρμανσης της κατοικίας. Ιδιαίτερη έμφαση αποδίδεται στο κόστος ενέργειας – κάθε είδους – που καταναλώνουν τα νοικοκυριά, το οποίο αναμένεται να βρεθεί ιδιαίτερα αυξημένο στις επόμενες ΕΟΠ που θα αφορούν τις δαπάνες του 2021 και του 2022. Στις υπόλοιπες κατηγορίες δαπανών, οι περικοπές εμφανίζονται ιδιαίτερα έντονες, με τις μεγαλύτερες να αφορούν τις δαπάνες για «Ξενοδοχεία, καφενεία και εστιατόρια», καθώς και στις δραστηριότητες που περιλαμβάνονται στην κατηγορία «Αναψυχή και Πολιτισμός». Οι τελευταίες οπωσδήποτε επηρεάστηκαν και από τα μέτρα του κλεισίματος (lockdown) της οικονομικής δραστηριότητας και των απαγορεύσεων μετακίνησης του πληθυσμού, ιδιαίτερα τους ανοιξιάτικους και χειμερινούς μήνες του 2020.

Πίνακας 3.1: Μέση ποσοστιαία (%) μεταβολή καταναλωτικών δαπανών των νοικοκυριών της Επικράτειας και της περιφέρειας Κρήτης την περίοδο 2014-2020.

		Κρήτη	Επικράτεια
1.0	Είδη διατροφής και μη οινοπνευματώδη ποτά	-1.9%	2.7%
2.0	Οινοπνευματώδη ποτά και καπνός	-18.5%	-11.8%
3.0	Είδη ένδυσης και υπόδησης	-33.1%	-27.4%
4.0	Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κύριας και δευτερεύουσας εξοχικής κατοικίας	12.7%	5.3%
4.5	Φωτισμός και καύσιμα κατοικίας	13.5%	9.2%
5.0	Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες	-3.5%	-23.3%
6.0	Υγεία	-7.2%	-0.7%
7.0	Μεταφορές	-18.6%	-10.4%
8.0	Επικοινωνίες	-9.7%	2.1%
9.0	Αναψυχή και πολιτισμός	-44.8%	-32.2%
10.0	Εκπαίδευση	6.4%	-0.9%
11.0	Ξενοδοχεία, καφενεία και εστιατόρια	-51.4%	-25.9%
12.0	Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες	-18.4%	-14.3%

Πηγή: Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών, ΕΛΣΤΑΤ

Διάγραμμα 3.2: Απεικόνιση της διαχρονικής ποσοστιαίας (%) κατανομής των δαπανών των νοικοκυριών της περιφέρειας Κρήτης ανά κατηγορία, μέσος όρος 2014-2020.

Πηγή: Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών, ΕΛΣΤΑΤ

Κατά μέσο όρο, στη διάρκεια των ετών που εξετάζονται, η ποσοστιαία συμμετοχή των διαφόρων κατηγοριών αγαθών στις συνολικές δαπάνες των νοικοκυριών δεν μεταβάλλονται ιδιαίτερα. Οποσδήποτε εντός των ετών, ορισμένα αγαθά και υπηρεσίες περιορίζονται αισθητά, αλλά οι γενικές κατηγορίες στις οποίες υπάγονται διατηρούνται με μικρές αποκλίσεις. Ως εκ τούτου, το Διάγραμμα 3.2 απεικονίζει το διαχρονικό μέσο ποσοστό των δαπανών που αντιστοιχεί σε κάθε μία από τις 12 βασικές κατηγορίες, όπως παρουσιάζονται και στο Διάγραμμα 3.2, για την περιφέρεια Κρήτης. Η μέση δαπάνη για διατροφή και στέγαση αντιστοιχεί στο 1/3 του οικογενειακού προϋπολογισμού ενώ, μαζί με τις δαπάνες μεταφορών (κόστος συντήρησης αυτοκινήτου/μηχανής, συγκοινωνίες κτλ.) ανέρχεται στο 1/2.

Βέβαια, οι αναγκαίες προσαρμογές του επιπέδου των δαπανών και οι διάφορες μεταβολές δεν κατανέμονται ίσα ή αναλογικά μεταξύ του συνολικού πληθυσμού. Οι βασικές αιτίες των διαφοροποιήσεων ενδέχεται να είναι πολλές – κοινωνικοοικονομικές, δημογραφικές, γεωγραφικές κτλ. Ως εκ τούτου, στη συνέχεια καταγράφονται ορισμένες πτυχές που φαίνεται να διαμορφώνουν το πρότυπο των διαφοροποιήσεων, τόσο εντός της περιφέρειας, όσο και σε σύγκριση με τον μέσο όρο της Επικράτειας.

3.2 Ανισότητα κατανομής ιδιωτικών δαπανών στο πληθυσμό

Το σύνολο των νοικοκυριών δεν διακρίνεται από ομοιογένεια, αλλά εμφανίζει διαφορετικούς τρόπους συμπεριφοράς και ανταπόκρισης στην κατανάλωση που προκύπτουν από τις μεταβολές είτε των εισοδημάτων τους, είτε από τις διακυμάνσεις του επιπέδου των τιμών. Κατά συνέπεια, το μέσο ύψος δαπανών κατανάλωσης δεν είναι απαραίτητα αντιπροσωπευτικό. Το επίπεδο ανισότητας των δαπανών μεταξύ των ατόμων (μέλη νοικοκυριών) μπορεί να προσφέρει σημαντικές πληροφορίες για το επίπεδο προσαρμογής των διαφόρων ομάδων.

Στον Πίνακα 3.2, παρουσιάζεται ένας από τους πλέον διαδεδομένους δείκτες μέτρησης της ανισότητας, *Gini*, οι σχετικές τιμές του οποίου εκτείνονται από 0 (πλήρης ισότητα) έως 100 (πλήρης ανισότητα). Ο Πίνακας 3.2 συγκρίνει τα έτη 2014 και 2020, τόσο για την περιφέρεια Κρήτης, όσο και την Επικράτεια, για κάθε μία εκ των 12 κατηγοριών των δαπανών. Τα κύρια συμπεράσματα του Πίνακα 3.2 συνοψίζονται ως εξής:

- *Είδη διατροφής*: Η περιφέρεια Κρήτης καταγράφει υψηλότερη ανισότητα μεταξύ των κατοίκων της στην καταναλωτική δαπάνη για είδη διατροφής σε σύγκριση με την Επικράτεια. Μεταξύ των ετών (2014-2020), η ΕΟΠ εμφανίζει ότι η ανισότητα στην Κρήτη αυξάνεται (7%) ενώ, στην Επικράτεια μειώνεται (-9,6%).
- *Είδη ένδυσης και υπόδησης*: Η ανισότητα των δαπανών αυτών στην Επικράτεια είναι εξαιρετικά υψηλή και εντονότερη από εκείνη που καταγράφεται στην Κρήτη. Γενικά, η τάση και στις δύο γεωγραφικές περιοχές είναι αυξητική, κάτι που υπογραμμίζει την ουσιαστική περικοπή των δαπανών της εν λόγω κατηγορίας στα χαμηλότερα καταναλωτικά κλιμάκια της κατανομής (βλ. Πίνακες 3.3 και 3.4).
- *Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα κτλ.*: Σε γενικό επίπεδο, η ανισότητα των δαπανών της συγκεκριμένης κατηγορίας κατανέμονται λιγότερο άνισα σε σύγκριση με των υπολοίπων κατηγοριών.
- *Υγεία*: Οι δαπάνες υγείας αντιστοιχούν σε σημαντικά υψηλά επίπεδα ανισότητας γεγονός που καταδεικνύει εγγενείς αδυναμίες του συστήματος υγείας στην χώρα το οποίο χαρακτηρίζεται από ένα υψηλό ποσοστό ιδιωτικών δαπανών. Κατά συνέπεια τα νοικοκυριά, ανάλογα και με την οικονομική τους δυνατότητα και τις ανάγκες υγείας, δαπανούν μεγάλα ποσοστά του εισοδήματος σε υπηρεσίες υγείας. Στην Κρήτη παρατηρείται μείωση (-10,3%) ενώ στην Επικράτεια η ανισότητα δαπανών στην υγεία χαρακτηρίζεται από σχετική σταθερότητα (-0,6%).

- *Εκπαίδευση*: Η κατανομή των δαπανών στην εκπαίδευση είναι ιδιαίτερα άνιση και το επίπεδό της διατηρείται διαχρονικά.

Πίνακας 3.2: Δείκτης ανισότητας *Gini* για τη διασπορά των καταναλωτικών δαπανών των ατόμων της περιφέρειας Κρήτης και της Επικράτειας, 2014 και 2020 και ποσοστιαία διαφορά.

		2014		2020		Ποσοστιαία διαφορά	
		Κρήτη	Επικράτεια	Κρήτη	Επικράτεια	Κρήτη	Επικράτεια
1	Είδη διατροφής και μη οينوπνευματώδη ποτά	34,8	31,9	37,2	28,9	7.0%	-9.6%
2	Οينوπνευματώδη ποτά και καπνός	68,5	68,4	71,9	65,1	5.0%	-4.8%
3	Είδη ένδυσης και υπόδησης	52,0	63,8	55,3	65,9	6.2%	3.2%
4	Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κύριας και δευτερεύουσας εξοχικής κατοικίας	36,7	38,4	35,2	36,7	-4.0%	-4.6%
	Φωτισμός και καύσιμα κατοικίας	32,3	34,9	25,6	29,3	-20.9%	-15.9%
5	Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες	61,6	64,4	59,8	56,8	-2.8%	-11.9%
6	Υγεία	59,4	63,5	53,3	63,1	-10.3%	-0.6%
7	Μεταφορές	59,2	64,4	67,4	66,7	13.8%	3.6%
8	Επικοινωνίες	31,5	36,4	33,5	32,7	6.3%	-10.4%
9	Αναψυχή και πολιτισμός	68,4	69,5	72,5	75,9	6.1%	9.2%
10	Εκπαίδευση	86,2	88,4	85,8	87,8	-0.5%	-0.7%
11	Ξενοδοχεία, καφεενεία και εστιατόρια	58,3	61,4	66,4	62,5	13.9%	1.7%
12	Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες	55,1	55,1	47,9	51,6	-12.9%	-6.4%
Σύνολο δαπανών		37,6	39,3	36,8	35,6	-2.3%	-9.5%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών, επεξεργασία μικροδεδομένων

Τα ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα ανισότητας στην κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών υγείας και εκπαίδευσης υπογραμμίζουν τις σημαντικές διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των νοικοκυριών. Οι εν λόγω δαπάνες συμβάλλουν τόσο στην καλή διαβίωση του πληθυσμού, όσο και στη δημιουργία *ανθρώπινου κεφαλαίου* και την απόκτηση τυπικών προσόντων με απώτερο στόχο την εξασφάλιση καλύτερων συνθηκών εργασίας στο μέλλον. Το χάσμα που καταγράφεται στο ύψος των ιδιωτικών δαπανών που αφιερώνουν τα νοικοκυριά δημιουργεί την ανάγκη κάλυψης από παροχές δημόσιου και καθολικού χαρακτήρα, ώστε να

παρεμβαίνουν διορθωτικά και να κάμπτουν τις ανισότητες που καταγράφονται από τα συγκεκριμένα είδη κατανάλωσης.

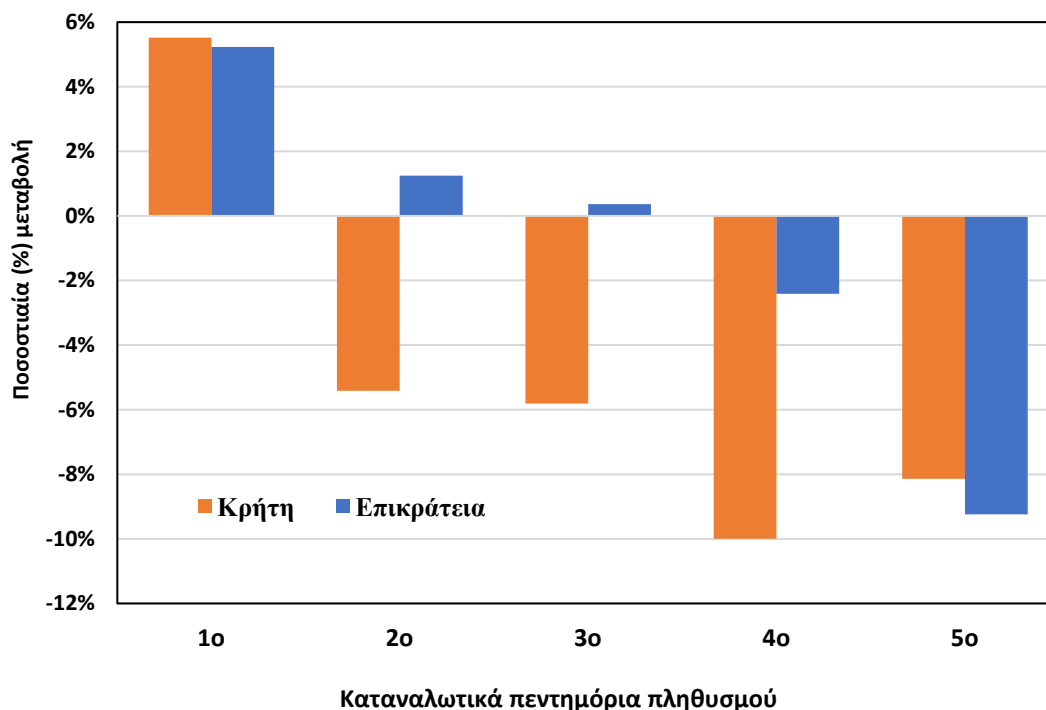
Στη συνέχεια εξετάζεται η κατανομή των δαπανών στα διάφορα καταναλωτικά-εισοδηματικά κλιμάκια της Επικράτειας και της περιφέρειας Κρήτης ξεχωριστά, για τα έτη 2014 και 2020. Διαχωρίζοντας τον πληθυσμό σε πέντε ισοπληθείς κατηγορίες (πεντημόρια) με βάση το ύψος της συνολικής κατανάλωσης, υπολογίζουμε το επίπεδο (ή μερίδιο) των συνολικών ιδιωτικών δαπανών που τους αντιστοιχούν. Για την Επικράτεια, στο πρώτο, χαμηλότερο 20% του πληθυσμού, φαίνεται να αντιστοιχεί το 6,3% για το 2014 και το 6,9% για το 2020. Για την περιφέρεια Κρήτης, οι εκτιμήσεις είναι 7,9% και 7,7% στα αντίστοιχα έτη.

Από την άλλη μεριά, για το 2014, το 2^ο πεντημόριο της Επικράτειας καταναλώνει το 7,3%, ενώ για την περιφέρεια Κρήτης υπολογίζεται στο 7,2% (λίγο υψηλότερα σε σύγκριση με το 1^ο πεντημόριο). Μια τέτοια δυσαναλογία, μπορεί να εξηγείται από διάφορους παράγοντες όπως ο τρόπος διαμονής των νοικοκυριών που απαρτίζουν το συγκεκριμένο πεντημόριο (αστικό, ημιαστικό περιβάλλον κτλ) και ο βαθμός στον οποίο ορισμένες πάγιες και διαρκείς ανάγκες (π.χ. είδη διατροφής) καλύπτονται από ιδιοκατανάλωση.⁴ Για το 2020, στο 2^ο πεντημόριο της περιφέρειας Κρήτης, αντιστοιχεί το 8,6% της συνολικής κατανάλωσης.

Το Διάγραμμα 3.3, παρουσιάζει τις ποσοστιαίες μεταβολές του επιπέδου των συνολικών χρηματικών δαπανών ανά καταναλωτικό πεντημόριο για την περίοδο 2014-2020, τόσο για την περιφέρεια Κρήτης, όσο και για την Επικράτεια. Όπως είναι προφανές, η γενική τάση προσαρμογής στην Κρήτη είναι εντονότερη από εκείνη που υπολογίζεται στην Επικράτεια. Κατ' αρχάς, το χαμηλότερο 20% του πληθυσμού (1ο πεντημόριο) αύξησε την μέση κατανάλωσή του κατά 5,5% – περίπου αντίστοιχα με την Επικράτεια (5,2%). Ενδιαφέρον παρουσιάζει το εύρημα αναφορικά με την ήπια αύξηση των δαπανών του 2ου και 3ου πεντημόριο της Επικράτειας, έναντι των μειώσεων που καταγράφονται στην Κρήτη (-5,4% και -5,8% αντίστοιχα). Επιπλέον, τις πιο σημαντικές μειώσεις στην περιφέρεια Κρήτης εμφανίζουν τα πεντημόρια 4 και 5, όπου το σύνολο της ιδιωτικής κατανάλωσης μειώνεται κατά 10% και 8,1% αντίστοιχα. Οι εν λόγω προσαρμογές ξεπερνούν την περιστολή δαπανών που σημειώνεται στα συγκεκριμένα πεντημόρια σε επίπεδο Επικράτειας.

⁴ Τα δεδομένα που χρησιμοποιούνται περιλαμβάνουν το συνολικό καταναλωτικό ποσό που αντιστοιχεί σε αγορά και σε ιδιοκατανάλωση.

Διάγραμμα 3.3: Μέση ποσοστιαία (%) μεταβολή δαπανών ανά καταναλωτικό πεντημόριο, Επικράτεια και περιφέρεια Κρήτης, 2014-2020

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών, επεξεργασία μικροδεδομένων

Αναφορικά με τις προηγούμενες μέσες μεταβολές που εμφανίζονται στο Διάγραμμα 3.3, οι Πίνακες 3.3 και 3.4 υπογραμμίζουν τις πολυάριθμες διακυμάνσεις που καταγράφηκαν κατά πληθυσμιακό πεντημόριο για τις 12 διαφορετικές κατηγορίες των καταναλωτικών δαπανών. Για την καλύτερη ανάγνωση, ερμηνεία και κατανόηση των αλλαγών που αποτυπώνονται στην ΕΟΠ, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη η ιδιαιτερότητα του 2020, ως έτους κατά το οποίο εφαρμόστηκαν με ιδιαίτερη ένταση τα μέτρα απαγόρευσης της κυκλοφορίας τόσο στη χώρα μας, όσο και διεθνώς. Όπως είναι αναμενόμενο, κάτι τέτοιο επιδρά ιδιαίτερα άμεσα στο επίπεδο πραγματοποίησης ορισμένων δαπανών, όπως αυτές που αφορούν στην διασκέδαση και στην κατανάλωση πολιτισμικών προϊόντων, ή επίσης και στις μεταφορές (π.χ. αεροπορικές). Από την άλλη πλευρά, ο κατ' οίκον περιορισμός για σημαντικό χρονικό διάστημα, συνέβαλλε στην αναδιάρθρωση και προτεραιοποίηση των δαπανών των νοικοκυριών. Η εκτεταμένη παραμονή στο σπίτι, αυξάνει αναγκαστικά τα κόστη που σχετίζονται με αυτό ενώ, από την άλλη μεριά, συμπιέζει τις δυνητικές δαπάνες που σχετίζονται με δραστηριότητες εκτός κατοικίας (π.χ. διασκέδαση, μετακινήσεις κτλ.).

Ορισμένα βασικά συμπεράσματα που αφορούν στην περιφέρεια Κρήτης είναι τα εξής:

- *Είδη διατροφής:* Οι εν λόγω δαπάνες αυξήθηκαν σημαντικά για τα μέλη των νοικοκυριών του 1^{ου} πεντημόριου (12,9%) και μειώθηκαν όλα τα εκείνα που ανήκουν στο 2^ο, 3^ο και 4^ο πεντημόριο. Τα μέλη των νοικοκυριών του 5^{ου} πεντημόριου καταγράφουν πολύ μικρή μείωση (-1,4%).
- *Είδη ένδυσης:* Η συγκεκριμένη κατηγορία έχει υποστεί σημαντική μείωση (-33,6% για το 1^ο πεντημόριο, -37,5% για το 2^ο και -22% για το 3^ο).
- *Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα κτλ.:* Ιδιαίτερα αυξημένες είναι οι δαπάνες της συγκεκριμένης κατηγορίας. Πιο συγκεκριμένα, το 1^ο πεντημόριο αυξάνει κατά 24,5% και το 2^ο κατά 32,6%. Σημαντικές αυξήσεις παρατηρούνται και στα υπόλοιπα κλιμάκια. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι λόγω της πανδημίας, ο πληθυσμός παρέμεινε στο σπίτι περισσότερο απ' ότι συνήθιζε το προηγούμενο χρονικό διάστημα.
- *Υγεία:* Οι δαπάνες υγείας των τεσσάρων πρώτων πεντημορίων καταγράφονται σημαντικά μειωμένες ενώ, στο 5^ο πεντημόριο εκτιμάται αύξηση κατά 25,7%. Τα εν λόγω αποτελέσματα καταλήγουν να αυξάνουν τις διαφορές μεταξύ των νοικοκυριών και είναι συνεπή με το ιδιαίτερα υψηλό επίπεδο ανισότητας που καταγράφηκε προηγουμένως (βλ. Πίνακα 3.2).
- Στις υπόλοιπες κατηγορίες δαπανών παρατηρείται μια γενική τάση περιορισμού των δαπανών, σε όλα τα πεντημόρια εκτός από τις περιπτώσεις της «Εκπαίδευσης» όπου το 2^ο, το 3^ο και το 4^ο πεντημόριο εκτιμάται ότι αυξήσαν την κατανάλωσή τους. Αναφορικά με τις συγκεκριμένες αυξήσεις, ίσως να πρόκειται για μία αποτύπωση που επηρεάζεται από την δειγματοληψία της έρευνας παρά από τη γενική τάση που δημιουργήθηκαν από τις νέες συνθήκες που ανέκυψαν από την τηλε-εκπαίδευση.
- Χαρακτηριστική είναι η μείωση που αποτυπώνεται στις κατηγορίες «Αναψυχή, πολιτισμός» και «ξενοδοχεία, καφενεία, εστιατόρια» σε όλα τα πεντημόρια.

Πίνακας 3.3: Ποσοστιαίες διαφορές καταναλωτικών δαπανών ανά πεντημόριο δαπανών, 2014-2020, περιφέρεια Κρήτης, ανά κατηγορία.

	1ο	2ο	3ο	4ο	5ο
1 Είδη διατροφής και μη οινοπνευματώδη ποτά	12,9%	-10,6%	-12,5%	-13,6%	-1,4%
2 Οινοπνευματώδη ποτά και καπνός	-28,9%	-31,7%	4,5%	39,9%	-17,6%
3 Είδη ένδυσης και υπόδησης	-33,6%	-37,5%	-22,0%	-8,2%	-20,5%
4 Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κύριας και δευτερεύουσας εξοχικής κατοικίας	24,5%	32,6%	16,4%	9,0%	18,3%
5 Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες	41,6%	21,5%	1,3%	36,8%	16,4%
6 Υγεία	-12,6%	-18,2%	-25,6%	-8,8%	25,7%
7 Μεταφορές	40,4%	-3,7%	-20,7%	-18,4%	1,6%
8 Επικοινωνίες	-3,9%	-7,5%	2,1%	-12,8%	-17,5%
9 Αναψυχή και πολιτισμός	-36,4%	-58,4%	-42,5%	-50,1%	-32,2%
10 Εκπαίδευση	-16,0%	85,6%	77,4%	2,2%	-14,8%
11 Ξενοδοχεία, καφεενεία και εστιατόρια	-44,9%	-50,7%	-0,9%	-42,8%	-50,9%
12 Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες	-19,4%	-28,4%	-14,2%	-19,3%	-39,1%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών, επεξεργασία μικροδεδομένων

Πίνακας 3.4: Ποσοστιαίες διαφορές καταναλωτικών δαπανών ανά πεντημόριο δαπανών, 2014-2020, Επικράτεια, ανά κατηγορία.

	1ο	2ο	3ο	4ο	5ο
1 Είδη διατροφής και μη οινοπνευματώδη ποτά	5,9%	5,4%	2,1%	2,5%	-3,2%
2 Οινοπνευματώδη ποτά και καπνός	-10,2%	-0,7%	-7,5%	-4,3%	-5,6%
3 Είδη ένδυσης και υπόδησης	7,0%	-6,2%	-9,9%	-8,3%	-27,5%
4 Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κύριας και δευτερεύουσας εξοχικής κατοικίας	10,8%	11,6%	14,2%	14,4%	15,1%
5 Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες	17,9%	-7,1%	-8,4%	-14,5%	-30,3%
6 Υγεία	-15,0%	-17,0%	-6,8%	-6,4%	11,3%
7 Μεταφορές	9,7%	-2,3%	-9,6%	-11,4%	-11,9%
8 Επικοινωνίες	18,1%	5,5%	5,5%	2,5%	-4,1%
9 Αναψυχή και πολιτισμός	-42,8%	-41,2%	-41,9%	-41,6%	-22,4%
10 Εκπαίδευση	-4,0%	3,7%	-5,6%	4,7%	-14,5%
11 Ξενοδοχεία, καφεενεία και εστιατόρια	1,5%	-8,5%	-2,5%	-21,6%	-28,6%
12 Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες	-5,2%	-5,0%	-4,5%	-9,6%	-16,9%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών, επεξεργασία μικροδεδομένων

3.3 Ποσοστιαία συμμετοχή των δαπανών ανά κατηγορία στην περιφέρεια Κρήτης

Οι μεταβαλλόμενες μακροοικονομικές συνθήκες της περιόδου 2014-2020 αποτυπώνονται τόσο στις μεταβολές των διαφόρων κατηγοριών των δαπανών (βλ. κεφάλαιο 2) όσο και στην ποσοστιαία σύνθεσή τους. Στη διάρκεια των ετών τα πρότυπα κατανάλωσης του γενικού πληθυσμού υπέστησαν αλλαγές, ορισμένες εξ αυτών αρκετά σημαντικές, δεδομένου του μικρού διαστήματος στο οποίο αναφερόμαστε (2014-2020). Οι Πίνακες 3.5 και 3.6 αποτυπώνουν την ποσοστιαία συμμετοχή των δαπανών κάθε κατηγορίας που απαρτίζουν το σύνολο της ιδιωτικής κατανάλωσης. Ο πληθυσμός της περιφέρειας Κρήτης χωρίζεται σε καταναλωτικά πεντημόρια, ώστε να παρουσιαστεί και η εσωτερική διαφοροποίηση που συντελέστηκε.

Μια σημαντική αλλαγή επισημαίνεται από το ποσοστιαίο μερίδιο των δαπανών ειδών διατροφής. Ειδικά για το χαμηλότερο 20% του εισοδήματος, από το 22,5% που αντιστοιχούσε το 2014, κινήθηκε προς το 24,3% για το 2020 (πολύ κοντά στο 1/4 των δαπανών). Οι δαπάνες διατροφής φαίνεται γενικά να καταλαμβάνουν μεγαλύτερο ποσοστιαίο μερίδιο, σε αντίθεση με τα είδη ένδυσης-υπόδησης που κινούνται αισθητά καθοδικά. Περαιτέρω, ουσιαστική είναι η αύξηση του ποσοστού των δαπανών «στέγασης, ύδρευσης, καυσίμων κτλ.», ειδικότερα για το χαμηλότερο 20% του πληθυσμού όπου οι δαπάνες μεταβάλλονται από 31,7% (2014) σε 37,7% (2020).

Σύμφωνα με τα δεδομένα των ΕΟΠ, για το 2014, οι τρεις κατηγορίες δαπανών (διατροφής, ένδυσης-υπόδησης και στέγασης) εκτιμάται ότι καταλαμβάναν το 55% έως 60% των συνολικών δαπανών του πληθυσμού, ανάλογα με το εισοδηματικό κλιμάκιο στο οποίο ανήκαν. Για το 2020, τα επίπεδα των αντίστοιχα κατηγοριών καταλαμβάνουν αθροιστικά το 60% έως 65%. Τα υψηλότερα ποσοστά ανήκουν στα φτωχότερα εισοδηματικά κλιμάκια (66,4% για το 1^ο πεντημόριο).

Οι παραπάνω αλλαγές αντανακλούν τις ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που επικράτησαν με τη διαχείριση της πανδημίας και την ανάγκη αναδιάταξης των καταναλωτικών προτεραιοτήτων. Κάτι τέτοιο απεικονίζεται και στις δαπάνες εκπαίδευσης, όπου η εισαγωγή της τηλε-εκπαίδευσης επηρέασε πολλά νοικοκυριά. Οποσδήποτε όμως, η διαρκής και παρατεταμένη ύφεση των προηγούμενων ετών, και η πολιτική περιστολής των εισοδημάτων και απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων, συνέβαλλε αποφασιστικά στην πτωτική τάση που παρουσιάστηκε το 2020.

Πίνακας 3.5: Ποσοστιαία (%) συμμετοχή των διαφόρων κατηγοριών στις συνολικές δαπάνες, ανά πεντημόριο δαπανών, περιφέρεια Κρήτης, 2014 και 2020.

	1ο		2ο		3ο		4ο		5ο	
	2014	2020	2014	2020	2014	2020	2014	2020	2014	2020
Είδη διατροφής και μη οινόπνευματώδη ποτά	22,5%	24,3%	21,6%	19,4%	20,7%	18,5%	19,3%	18,0%	16,0%	17,0%
Οινόπνευματώδη ποτά και καπνός	3,8%	2,6%	3,3%	2,3%	4,0%	4,3%	2,7%	4,0%	2,9%	2,6%
Είδη ένδυσης και υπόδησης	6,9%	4,4%	7,1%	4,5%	6,0%	4,8%	5,8%	5,7%	6,4%	5,5%
Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κύριας και δευτερεύουσας εξοχικής κατοικίας	31,7%	37,7%	28,5%	38,0%	29,0%	34,6%	25,1%	29,6%	19,0%	24,2%
Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες	2,5%	3,3%	2,4%	2,9%	3,4%	3,5%	3,3%	4,8%	5,2%	6,5%
Υγεία	7,0%	5,9%	8,0%	6,6%	8,7%	6,6%	6,1%	6,0%	5,1%	6,9%
Μεταφορές	4,4%	5,9%	7,2%	6,9%	9,5%	7,7%	9,7%	8,5%	12,6%	13,8%
Επικοινωνίες	4,8%	4,4%	4,0%	3,7%	3,3%	3,5%	3,4%	3,2%	2,8%	2,5%
Αναψυχή και πολιτισμός	1,3%	0,8%	2,5%	1,1%	2,7%	1,6%	3,3%	1,8%	6,0%	4,3%
Εκπαίδευση	6,4%	5,1%	4,3%	8,1%	3,2%	5,8%	7,6%	8,4%	8,2%	7,5%
Ξενοδοχεία, καφεενεία και εστιατόρια	4,7%	2,5%	6,4%	3,2%	5,3%	5,4%	8,2%	5,1%	9,2%	4,9%
Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες	4,1%	3,2%	4,6%	3,3%	4,3%	3,8%	5,7%	4,9%	6,6%	4,3%

Πίνακας 3.6: Ποσοστιαία (%) συμμετοχή των διαφόρων κατηγοριών στις συνολικές δαπάνες, ανά πεντημόριο δαπανών, Επικράτεια, 2014 και 2020.

	1ο		2ο		3ο		4ο		5ο	
	2014	2020	2014	2020	2014	2020	2014	2020	2014	2020
Είδη διατροφής και μη οινόπνευματώδη ποτά	23,1%	23,4%	21,1%	21,8%	19,5%	19,8%	17,5%	18,2%	12,4%	13,1%
Οινόπνευματώδη ποτά και καπνός	4,9%	4,2%	4,3%	4,1%	4,7%	4,3%	3,9%	3,8%	3,1%	3,2%
Είδη ένδυσης και υπόδησης	3,8%	3,8%	4,3%	3,9%	4,7%	4,2%	5,0%	4,6%	5,8%	4,6%
Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κύριας και δευτερεύουσας εξοχικής κατοικίας	33,9%	36,0%	31,6%	34,6%	29,1%	33,0%	27,1%	31,6%	21,1%	26,4%
Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης - Οικιακά είδη άμεσης κατανάλωσης και οικιακές υπηρεσίες	2,3%	2,6%	2,9%	2,6%	3,2%	2,9%	3,8%	3,3%	5,6%	4,2%
Υγεία	6,3%	5,1%	6,7%	5,4%	6,1%	5,6%	6,1%	5,8%	6,9%	8,3%
Μεταφορές	5,3%	5,6%	6,4%	6,1%	7,3%	6,6%	8,3%	7,5%	12,7%	12,1%
Επικοινωνίες	3,7%	4,2%	3,8%	3,9%	3,6%	3,7%	3,3%	3,5%	2,7%	2,8%
Αναψυχή και πολιτισμός	1,5%	0,8%	1,9%	1,1%	2,5%	1,4%	3,4%	2,0%	5,2%	4,4%
Εκπαίδευση	5,6%	5,1%	6,3%	6,4%	7,0%	6,6%	6,8%	7,2%	7,9%	7,3%
Ξενοδοχεία, καφεενεία και εστιατόρια	5,7%	5,5%	6,6%	6,0%	7,5%	7,3%	9,6%	7,6%	9,8%	7,6%
Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες	3,9%	3,5%	4,1%	3,9%	4,8%	4,6%	5,2%	4,8%	6,7%	6,0%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών, επεξεργασία μικροδεδομένων

Συμπεράσματα

Η μελέτη εστίαζε στην περαιτέρω διερεύνηση των συνθηκών διαβίωσης και της ανισότητας στην περιφέρεια της Κρήτης, αξιοποιώντας τα πλέον πρόσφατα διαθέσιμα δεδομένα. Παράλληλα εξέτασε την εξέλιξη βασικών μακροοικονομικών δεικτών που προσδιορίζουν το εισόδημα και το επίπεδο διαβίωσης, αποτυπώνοντας τις διαφοροποιήσεις των επιμέρους περιφερειακών ενοτήτων της Κρήτης. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην διερεύνηση της κατανάλωσης των νοικοκυριών και στην ανάλυση των μεταβολών στο ύψος, την εξέλιξη και την διάρθρωσή της. Λαμβάνοντας υπόψη τις ευρύτερες μακροοικονομικές ανισορροπίες που προκαλούνται από την παρατεταμένη κρίση και τις έντονες επιρροές της διεθνούς συγκυρίας, τόσο της πανδημίας του Covid-19, όσο και των ανατιμήσεων, έγινε συγκριτική αποτίμηση των συνθηκών διαβίωσης, του εισοδήματος και της κατανάλωσης των νοικοκυριών της περιφέρειας Κρήτης. Οι ασκούμενες πολιτικές των τελευταίων δεκαετιών έχουν διαφοροποιήσει την σύνθεση του παραγόμενου προϊόντος και την κατανομή της συνολικής απασχόλησης μεταξύ των τομέων. Συγκεκριμένα, ο τριτογενής τομέας των υπηρεσιών φαίνεται να απορροφά σημαντικό τμήμα των εργαζομένων και να διογκώνεται δυσανάλογα των υπολοίπων.

Το κατά κεφαλή ΑΕΠ (σε PPS) της περιφέρειας Κρήτης μειώθηκε δραματικά και υπολείπεται του αντίστοιχου της Επικράτειας. Κατά την ανοδική φάση της ελληνικής οικονομίας, η απόσταση μεταξύ τους είναι περίπου 7 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ κατά την περίοδο της παρατεταμένης κρίσης, η διαφορά διευρύνεται. Έτσι, το 2019, έτος πριν από την εμφάνιση της πανδημίας, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της περιφέρειας Κρήτης μειώνεται κατά 12,9% σε σχέση με το 2000 και κατά 29% σε σχέση με το 2008. Επίσης το κατά κεφαλή ΑΕΠ της Κρήτης (σε PPS) αντιστοιχεί στο 52% του αντίστοιχου μέσου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27 (ΕΕ-27) γεγονός που υπογραμμίζει και την γενικότερη εισοδηματική απόκλιση της χώρας από τα υπόλοιπα κράτη-μέλη. Με βάση το κατά κεφαλή ΑΕΠ (σε PPS) η Κρήτη καταλαμβάνει την 219η θέση στο σύνολο 277 περιφερειών της ΕΕ-27 και την 5η θέση μεταξύ των 13 περιφερειών της χώρας. Αυτό σημαίνει πως, μαζί με άλλες περιφέρειες της χώρας, είναι μια από τις φτωχότερες περιοχές της ΕΕ-27

Εντός της περιφέρειας Κρήτης, παρατηρούνται έντονες διαφοροποιήσεις μεταξύ των παραγωγικών επιδόσεων των περιφερειακών Ενοτήτων. Ηράκλειο και Χανιά ακολουθούν τον μέσο όρο της περιφέρειας ενώ Ρέθυμνο και Λασιθί, αποκλίνουν. Οι σημαντικότερες πτώσεις καταγράφονται στους κλάδους των κατασκευών και γενικά, στον αγροτικό τομέα (εκτός

Λασιθίου). Η αύξηση του τουριστικού τομέα φαίνεται να μην αντισταθμίζει τις μειώσεις των υπόλοιπων κλάδων. Σημαντικές ανακατατάξεις καταγράφονται και στη σύνθεση της απασχόλησης της περιφέρειας Κρήτης μεταξύ των τριών τομέων. Σε διάρκεια 3 δεκαετιών, η απασχόληση του πρωτογενούς (αγροτικού) τομέα έχει μειωθεί σημαντικά ενώ, ο τριτογενής τομέας διογκώνεται. Ο δευτερογενής παρά τις διακυμάνσεις του, παραμένει σταθερός.

Η εισοδηματική ανισότητα στην Κρήτη εμφανίζεται χαμηλότερη από τις περισσότερες περιφέρειες της χώρας ενώ η διανεμητική επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων σε χρήμα είναι σχετικά μικρή και γίνεται κυρίως μέσω των συντάξεων. Αυτό συνηγορεί στο ότι οι πολιτικές ενίσχυσης των «λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων» μπορούν μειώσουν περαιτέρω την ανισότητα και να συμβάλουν καθοριστικά στην βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης.

Από το 2018 ο κίνδυνος σχετικής φτώχειας στην Κρήτη είναι αισθητά χαμηλότερος από αυτόν της Επικράτειας και ο δεύτερος χαμηλότερος μεταξύ των περιφερειών της χώρας. Η επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων σε χρήμα στην άμβλυνση της φτώχειας πραγματοποιείται κυρίως μέσω των συντάξεων. Οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα έχουν μια ανεμική επίδραση στην άμβλυνση της φτώχειας αντανακλώντας τις ιδιαιτερότητες και δομικές αδυναμίες του ελληνικού συστήματος κοινωνικής προστασίας.

Το ποσοστό σχετικής φτώχειας, ιδιαίτερα σε περιόδους ύφεσης, δεν αποτυπώνει όμως τις πραγματικές αλλαγές στο επίπεδο διαβίωσης του πληθυσμού. Αυτές μπορούν να αποτυπωθούν καλύτερα με την χρήση του διαχρονικού σταθερού ορίου φτώχειας, και σταθμίζοντας τα εισοδήματα με βάση την αγοραστική τους δύναμη. Με βάση το όριο φτώχειας του 2007 θα διαπιστώσουμε πως η φτώχεια στο σύνολο της επικράτειας παρουσιάζει μια δραματική επιδείνωση την περίοδο της κρίσης και της εφαρμογής των πολιτικών λιτότητας. Έτσι, το 2013 ο μισός πληθυσμός της χώρας έχει αντίστοιχες συνθήκες διαβίωσης με το 18% του φτωχότερου πληθυσμού το 2009. Έκτοτε η φτώχεια στην επικράτεια διατηρείται σε αντίστοιχα υψηλά επίπεδα. Με βάση ίδιο όριο φτώχειας, ο κίνδυνος φτώχειας την Κρήτη ανέρχεται στο 38,8% το 2017, μειώνεται στο 31,2% το 2018, όμως έκτοτε εμφανίζει άνοδο.

Σε αντίθεση όμως με την σχετική φτώχεια, η Κρήτη εμφανίζει ιδιαίτερα υψηλή υλική και κοινωνική αποστέρηση σε σχέση τόσο με το σύνολο της χώρας όσο τις επιμέρους περιφέρειες, γεγονός που ενδεχομένως αντανακλά τις διαφοροποιήσεις ως προς το επίπεδο των κοινωνικών παροχών σε είδος, που επιδρούν σημαντικά στο πραγματικά διαθέσιμο εισόδημα των χαμηλά εισοδηματικά νοικοκυριών. Επίσης τόσο η Κρήτη όσο και το σύνολο της χώρας παρουσιάζουν τριπλάσια σχεδόν ποσοστά υλικής και κοινωνικής αποστέρησης

από το μέσο όρο της ΕΕ-27. Έτσι, η υλική και κοινωνική αποστέρηση στην ΕΕ-27 είναι 11,9% ενώ οι αντίστοιχες τιμές για το Κρήτη και το σύνολο της χώρας είναι 32,7% και 29,2%. Επίσης η έντονη υλική και κοινωνική αποστέρηση στην ΕΕ-27 είναι 6,3,% ενώ οι αντίστοιχες τιμές για την Κρήτη και το σύνολο της χώρας είναι 15,3,7% και 14,9%

Ιδιαίτερα υψηλός είναι και ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού που εμφανίζει η Κρήτη, ο οποίος είναι σε αντίστοιχα επίπεδα με το σύνολο της Επικράτειας. Σχεδόν ο ένας στους τρεις κατοίκους της Κρήτης αντιμετωπίζει συνθήκες φτώχειας, υλικής αποστέρησης ή αποκλεισμού από την αγορά εργασίας.

Η μέση μηνιαία χρηματική δαπάνη των νοικοκυριών στην Κρήτη συρρικνώνεται σημαντικά από το 2014 έως το 2020, και βρίσκεται σε χαμηλότερα επίπεδα από την αντίστοιχη για το σύνολο της χώρας που έχει επίσης μειωθεί δραματικά σε σχέση με το 2008. Επίσης μεταξύ 2014 και 2020, καταγράφονται σημαντικές μεταβολές στην διάρθρωση της κατανάλωσης των νοικοκυριών της Κρήτης. Κατά συνέπεια η εικόνα που παρουσιάζει η Κρήτη σε σύγκριση με την Επικράτεια είναι αρκετά διαφορετική.

Βιβλιογραφία

- Ανδριοπούλου Ε. και Τσακλόγλου Π. (2010) *Δυναμική ανάλυση του φαινομένου της φτώχειας στην Ελλάδα*, Μελέτη 4, Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ.
- Ανδριοπούλου Ε., Παπαδόπουλος Φ. και Τσακλόγλου Π. (2013) *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στην Ελλάδα. Επικάλυψη και διαφοροποιήσεις*, Μελέτη 25, Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ.
- Βαϊτσος Κ. και Μισσός Β. (2022) *Κρίσεις και προκλήσεις: Η νέα κανονικότητα*, Αθήνα: Πατάκης.
- Βαϊτσος Κ. και Μισσός Β. (2018) *Πραγματική οικονομία: Εμπειρίες ανάπτυξης, κρίσης και φτωχοποίησης στην Ελλάδα*, Αθήνα: Κριτική.
- Δαφέρμος Γ., Θεοφιλάκου Α., Μαυροδημητράκης Χ. και Τσακλόγλου Π. (2008) *Η φτώχεια στην Ελλάδα. Ομοιότητες και διαφορές χρησιμοποιώντας εναλλακτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, Μελέτη 1, Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ.
- Κανελλόπουλος Κ. Ν. (1986) *Εισοδήματα και φτώχεια στην Ελλάδα: προσδιοριστικοί παράγοντες*, Μελέτη 22, Αθήνα: ΚΕΠΕ.
- Κανελλόπουλος Κ. Ν., Αναστασάκου Ζ. Ν., Κώτσης Α., Μανιάτης Θ. και Παχάκη Κ. (2004) *Διανομή, αναδιανομή και φτώχεια*, Μελέτη 44, Αθήνα: ΚΕΠΕ
- Μισσός Β. (2021) *Η επίδραση του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα και την ΕΕ*, Έκθεση 82, Αθήνα: ΚΕΠΕ, https://www.kepe.gr/images/ektheseis/ek_82.pdf
- Παπαθεοδώρου Χ., Ζαϊμάκης Ι., Μισσός Β. και Παπαναστασίου Σ. (2021) "Έκθεση αποτύπωσης υφιστάμενης κατάστασης - ιεράρχηση προτεραιοτήτων - σχεδιασμός έρευνας", 2/2021, Περιφερειακό Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης Περιφέρειας Κρήτης, <https://socialobservatory.crete.gov.gr/index.php?com=research&id=1>
- Παπαθεοδώρου Χ., Ζαϊμάκης Ι., Μισσός Β. και Παπαναστασίου Σ. (2021) *Εισόδημα και συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών στην Κρήτη - 1η ετήσια έρευνα αποτελεσμάτων*, 10/2021, Περιφερειακό Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης Περιφέρειας Κρήτης, <https://socialobservatory.crete.gov.gr/index.php?com=research&id=1>
- Παπαθεοδώρου Χ., Μισσός Β. και Παπαναστασίου Σ. (2020) *Κοινωνικές επιπτώσεις της κρίσης και των πολιτικών λιτότητας στην Ελλάδα*, Έκθεση 13, Παρατηρητήριο ΙΝΕ ΓΣΕΕ.
- Παπαθεοδώρου Χ. (2018) *Φτώχεια και λιτότητα στην Ελλάδα της κρίσης: Η ενδυνάμωση του νεοφιλελευθερισμού και η συρρίκνωση του συστήματος κοινωνικής προστασίας*, στο

- Κ. Δημουλάς και Γ. Κουζής (επιμ.), *Κρίση και κοινωνική πολιτική: Αδιέξοδα και λύσεις*, Αθήνα: Τόπος.
- Παπαθεοδώρου Χ. (2020) Μετρώντας την οικονομική ανισότητα και φτώχεια, στο Σακελλαρόπουλος Θ., Οικονόμου Χ., Σκαμνάκης Χ. και Αγγελάκη Μ. (επιμ.), *Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Διόνικος, 99-130.
- Παπαθεοδώρου Χ. και Μισσός Β. (2013) *Ανισότητα, φτώχεια και οικονομική κρίση στην Ελλάδα και την ΕΕ*, Επιστημονική Έκθεση 9, Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ.
- Παπαθεοδώρου Χ. και Πετμεζίδου Μ. (2004) Ανισότητα, φτώχεια και αναδιανομή μέσω των κοινωνικών μεταβιβάσεων: Η Ελλάδα σε συγκριτική προοπτική, στο Πετμεζίδου Μ. και Παπαθεοδώρου Χ.,(επιμ.), *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας, σελ. 307-366.
- Παπαθεοδώρου Χ. και Πετμεζίδου Μ. (2005) Ανισότητα, αναδιανομή και καθεστώς ευημερίας: Η Ελλάδα σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της ΕΕ, στο Αργεΐτης Γ. (επιμ.): *Οικονομικές αλλαγές και κοινωνικές αντιθέσεις στην Ελλάδα: Οι προκλήσεις στις αρχές του 21ου αιώνα*, Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, σελ. 213-254.
- Παπαθεοδώρου Χ., Δαφέρμος Γ., Danchev S., και Μαρσέλλου Α. (2008) *Οικονομική ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα. Συγκριτική ανάλυση και διαχρονικές τάσεις*, Επιστημονική Έκθεση 1, Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ.
- Παπαθεοδώρου Χ., Μισσός Β. και Παπαναστασίου Σ. (2020) Κοινωνικές επιπτώσεις της κρίσης και των πολιτικών λιτότητας στην Ελλάδα, Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ.
- Ροδουσάκης Ν. και Σώκλης Γ. (2022) Ανάπτυξη μέσω τουρισμού ή τουρισμός μέσω ανάπτυξης;, Εργασίες για Συζήτηση Νο. 56, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ), https://www.kepe.gr/images/pdf/D.P/DP_156.pdf
- Ahrendt D., Sándor E., Revello A., Jungblut J.M. and Anderson R. (2017) *In-work poverty in the EU*, Dublin, Eurofound.
- Eurostat (2021) Glossary: At-risk-of-poverty-rate, Statistics explained, Luxembourg: Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/>
- Eurostat (2021) Glossary: Material deprivation, Statistics explained, Luxembourg: Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/>
- Eurostat (2022) Social protection (ESSPROS): Overview, Luxembourg: Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/social-protection/>
- Missos V. (2021) Introducing a safety net: The effects of neoliberal policy on welfare, poverty and the net social wage during the Greek crisis, *Review of Radical Political Economics*, 53(1), 58-76. <https://doi.org/10.1177/0486613420930830>

- Missos V., Rodousakis N. and Soklis G. (2021) A recovery for whom? The case of the Greek tourism sector, Policy Note 4/2021, Levy Economics Institute of Bard College, https://www.levyinstitute.org/pubs/pn_2021_4.pdf
- Missos V., Rodousakis N. and Soklis G. (2022) On measuring the impact of internal devaluation in Greece: Poverty, flexibility, migration and growthless employment, *World*, 3(2), 313-326. <https://doi.org/10.3390/world3020017>
- OECD (2018) *A broken social elevator? How to promote social mobility*. Paris, OECD Publishing.
- OECD (2022) *What are equivalence scales*, OECD Project on Income Distribution and Poverty, <https://www.oecd.org/els/soc/OECD-Note-EquivalenceScales.pdf>